

Gouden kansen van het Bergherbos

Mogelijkheden voor nieuwe inkomsten uit het Bergherbos

In opdracht van:
Vereniging Natuurmonumenten
Beheereenheid Montferland

Afstudeerscriptie
Saskia Houben en Chris Schipper
Majors Bosbouw urbun forestry &
Vastgoed en grondtransacties
Van Hall Larenstein te Velp
Datum: 7 juni 2012

Gouden kansen voor het Bergherbos

Mogelijkheden voor nieuwe inkomsten uit het Bergherbos

Afstudeerscriptie: Gouden kansen voor het Bergherbos

Studenten:

Saskia Houben & Chris Schipper

Opleiding:

Hogeschool Van Hall - Larenstein Velp

Bos & Natuurbeheer,

Majors Bosbouw urban forestry &

Vastgoed en grondtransacties

Begeleidend docent:

Ad Olsthoorn

Docent Bos & Natuurbeheer

Opdrachtgever:

Natuurmonumenten Montferland

Externe begeleiders:

Gerard Bruens en Karel van der Heijden

Trefwoorden:

Bergherbos, Financiering, Nieuwe inkomsten

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	5
Samenvatting.....	6
1. Inleiding	8
2. Methodiek	11
3. De basis voor de mogelijkheden	15
3.1 Het gebied	15
3.2 Behoeft.....	16
3.3 Natuurfuncties van het Bergherbos.....	16
3.4 Huidige financiële situatie.....	17
4. Mogelijkheden selecteren vanuit breed perspectief	20
4.1 Factoren	20
4.3 Toevoegen financiële factor.....	23
4.4 Extra overwegingen	24
4.5 Naar een definitieve selectie	25
5.1 Organisatievormen	30
5.1.1 Akkerbouw op basis van erfpacht	31
5.1.2 Toerisme en recreatie.....	34
5.1.3 Houtoogst bijgroei en gedenkbomen in eigen beheer	36
5.2 Effecten op de korte en lange termijn	37
5.2.1 Effecten op het Bergherbos en beheer	37
5.2.2 Effecten op de relatie Natuurmonumenten en omgeving	40
5.2.3 Effecten op financiën	41
5.3 Resultaat voor Natuurmonumenten.....	42
7. Conclusie.....	44
Bronvermelding	47

Illustraties	47
Tabellen	47
Bibliografie.....	48

Voorwoord

Dit onderzoek is tot stand gekomen in het kader van het afstuderen van de majors Westerse bosbouw Urban forestry & Vastgoed en transacties, onderdeel van de opleiding Bos & Natuurbeheer aan Hogeschool Van Hall - Larenstein. Het onderzoek is in opdracht van Vereniging Natuurmonumenten beheereenheid Montferland waarin we de mogelijkheden onderzoeken om nieuwe inkomsten uit het natuurgebied te halen. Dit onderzoek is van toepassing op het natuurgebied van deze beheereenheid, het Bergherbos en haar directe omgeving.

In dit onderzoek hebben we 27 verschillende mogelijkheden op een rij gezet die praktisch toepasbaar zijn op het Bergherbos. Er is een uitgebreid proces doorlopen waarin de mogelijkheden zijn gescoord met als resultaat een combinatie van kansrijke mogelijkheden die samen nieuwe inkomsten kunnen opleveren voor Natuurmonumenten, waar wij zelf achter staan.

Onze dank gaat uit naar Gerard Bruens en Karel van der Heijden; onze opdrachtgevers en begeleiders vanuit Vereniging Natuurmonumenten. Zij hebben ons van veel informatie voorzien en hebben hiermee en met de brainstormsessies die we hielden, een belangrijke bijdrage geleverd aan dit onderzoek. We hebben de contactmomenten altijd met veel plezier ervaren, waarbij er voldoende ruimte voor discussie was. Ook in de afronding hebben we veel gehad aan de feedback op het rapport en de bijlagen.

Naast Karel en Gerard willen we ook Ad Olsthoorn bedanken voor het begeleiden in het proces. Andere personen die we in het bijzonder willen bedanken zijn dhr. Gooiker, dhr. Wesselink, dhr. Jansen en alle andere personen die ons mondeling informatie hebben verschaft.

Als laatste gaat onze dank uit naar vrienden en burens, voor het sparren en extra feedback. Daarbij bedanken we Gerben Smid in het bijzonder, die ons een eigen kantoor ter beschikking stelde, voor in de uurtjes buiten de openingstijden van Larenstein. Ook voor zijn fantastische steun tijdens deze uren zijn wij hem erg dankbaar.

Chris Schipper en Saskia Houben

Arnhem

7 juni 2012

Samenvatting

Vanuit de achtergrond dat de overheid minder geld beschikbaar stelt voor natuur en landschap en Natuurmonumenten onafhankelijker wil opereren, heeft Natuurmonumenten behoefte aan inzicht in mogelijkheden om nieuwe inkomsten te genereren vanuit het natuurgebied het Bergherbos in Montferland. Het Bergherbos vormt het onderzoeksgebied waarvoor mogelijkheden worden onderzocht om nieuwe inkomsten te genereren, naast of vanuit de bestaande inkomsten uit terreinbeheer en in relatie tot de omgeving. Met de mogelijkheden wordt aansluiting gezocht op regionale ontwikkelingen en projecten om enerzijds bij te dragen aan versterking van de ruimtelijke kwaliteit, en anderzijds om kansen ervan te benutten. Om de centrale vraag te beantwoorden is gestart met een brede inventarisatie van het gebied en haar potentie. Naast de bestaande situatie, ontwikkelingen, de visie van Natuurmonumenten, referenties en brainstormsessies, zijn de mogelijkheden onderzocht aan de hand van de natuurfuncties die het gebied heeft. Hiervoor zijn de natuurfuncties van het Globaal Ecologisch Model¹ gehanteerd, wat in grote lijnen laat zien welke potentie het gebied heeft voor verschillende doeleinden en verdienmogelijkheden. De belangrijkste bevinding in het onderzoek is dat de huidige situatie, de omgeving en de visie van Natuurmonumenten kansen bieden voor verdienmogelijkheden op verschillende vlakken, die aansluiten bij de wensen van Natuurmonumenten. Vanuit dit traject zijn 27 verdienmogelijkheden voorgedragen die op basis van gewogen factoren zijn gescoord op de kernaspecten kansen, inpasbaarheid en financiële potentie. Met de gebruikte factoren en door de mogelijkheden hierop te scoren, is een reëel beeld ontstaan om een gedegen selectie te kunnen maken. Op basis van de scores en verdere afwegingen is inzichtelijk gemaakt waar kansen liggen. De volgende zeven mogelijkheden zijn als meest kansrijke combinatie geselecteerd:

- Uitkijkboom;
- Gelders roggebrood;
- Bier;
- Gedenkbomen bestaand;
- Camping;
- Trekkershutten;
- Houtoogst bijgroei.

Deze combinatie van mogelijkheden was niet de enige mogelijke combinatie maar op basis van de scores naar verwachting wel de meest kansrijke, zeker in een startsituatie. De mogelijkheden hebben bovendien potentie om in de toekomst uitgebreid te worden en kunnen goed worden gekoppeld aan huidige structuren en aan elkaar. De andere mogelijkheden die zijn gescoord, zijn dus niet direct onbruikbaar en kunnen eventueel in de toekomst een welkome aanvulling vormen op de bovenstaande geselecteerde combinatie. Voor de geselecteerde combinatie is beschreven in welke organisatievorm deze het beste kunnen worden gerealiseerd en hoe samenwerkingsverbanden de mogelijkheden kunnen versterken. De *uitkijkboom*, *gedenkbomen bestaand* en *houtoogst bijgroei* zal Natuurmonumenten zelf uitvoeren en de overige mogelijkheden worden in erfpacht gegeven aan een agrariër uit de omgeving en een exploitant voor het campingterrein met de trekkershutten. In deze organisatievormen heeft Natuurmonumenten voldoende invloed op de invulling van de mogelijkheden, doordat ze randvoorwaarden kan stellen. Natuurmonumenten draagt daarbij wel zorg voor de belangrijkste investeringen. Op basis van de aanbevolen organisatievormen en de combinatie van mogelijkheden, genereert Natuurmonumenten inkomsten vanuit de canon van erfpacht (die zij ontvangt van uitvoerende partijen) en de kosten en opbrengsten vanuit de mogelijkheden die Natuurmonumenten in eigen beheer uitvoert. De financiële resultaten zoals die zijn berekend, vallen voor zowel Natuurmonumenten als de andere uitvoerende partijen positief uit, waarbij Natuurmonumenten de opbrengsten vooral ontleend aan de mogelijkheid *houtoogst bijgroei*. Door de mogelijkheden zal het bezoekersaantal toenemen en door de camping verblijven mensen meerdere dagen in het gebied wat ook van positieve invloed zal zijn op de regionale economie. De combinatiemogelijkheden hebben geen negatieve invloed op de gebiedskwaliteiten, mits de bestaande (route)structuren worden benut om alles in goede banen te leiden. Voor wat betreft het beheer dat beïnvloed wordt door de *houtoogst bijgroei*, zal in

¹ Naar een Globaal Ecologisch Model voor de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland, 1978, E. Van der Maarel en P.L. Dauvellier

het 'droog bos met productie' en in het 'dennen-, eiken- en beukenbos'² de samenstelling van de opstand veranderen waardoor in positieve zin een kleine verschuiving van flora en fauna plaatsvindt. De akkers worden opgesplitst in twee beheerdoelen, namelijk een helft gericht op productie (gerst, rogge en hop voor de mogelijkheden), en de andere helft gericht op een optimale ecologische waarde. Op de productie gerichte akkers zal de ecologische waarde ter plekke afnemen maar door deze productiedoelstelling is het wel mogelijk om de andere akkers zo te beheren dat een hogere ecologische waarde wordt bereikt. De combinatie van mogelijkheden kan de samenhang van het gebied versterken en past goed binnen bestaande structuren. Risico's worden gespreid en er wordt bijgedragen aan doelen van Natuurmonumenten. Natuurmonumenten vergroot met de mogelijkheden haar draagvlak door bezoekers een gevarieerd aanbod te bieden en verschillende doelgroepen aan te trekken. De verdienmogelijkheden dragen daarmee niet alleen bij op het financiële vlak maar ook aan andere doelstellingen van Natuurmonumenten. Er liggen inderdaad kansen om nieuwe inkomsten uit het Bergherbos te genereren. Voor sommige mogelijkheden moet wel het beheer worden aangepast maar het hoeft zeker niet ten koste te gaan van de gebiedskwaliteiten. Met dit onderzoek is ook voldaan aan de wens van Natuurmonumenten om het hele gebied te betrekken in het onderzoek, maar met speciale aandacht voor de akkers omdat hiervoor wordt gedacht aan een opsplitsing in het beheer om enerzijds de kwaliteit van een deel van de akkers te verhogen voor akkerflora en -fauna, en om anderzijds een deel van het beheer meer te richten op productie, zo het beheer te kunnen financieren. De randvoorwaarden voor verder succes zijn: vervolgonderzoek, een goede voorbereiding en het stellen van de juiste randvoorwaarden in de erfpachtovereenkomsten.

² P. Schipper, H. Sieber. (15 juni 2009). *Index natuur en landschap, onderdeel natuurbeheertypen*. Geraadpleegd mei 2012.

1. Inleiding

In tijden van kabinet Rutte en de economische crisis zijn de geldstromen van de Nederlandse overheid sterk veranderd. Er wordt vooral geld bezuinigd waarvan ook natuur en landschap de gevolgen ondervinden. Niet alleen wordt er bezuinigd maar ook wordt beleid overgedragen aan lagere overheden, zo ook het natuurbeleid. Met het wegvallen van het Rijksnatuurbeleid maakt ook de Ecologische Hoofdstructuur (EHS), de basis van het Nederlandse natuurbeleid, geen deel meer uit van het rijksbeleid. Nu dit allemaal is overgedragen aan provincies en gemeenten en er bovendien op bezuinigd wordt, is er grote behoefte aan een oplossing voor zowel de organisatie van financiering als financiering zelf. Onlangs constateerde het Planbureau voor de leefomgeving (PBL) nog dat ook met de aanvullende maatregelen uit het natuurakkoord tussen Rijk en provincies – in combinatie met de bezuinigingen – de bescherming van flora, fauna en habitatten versobert en vertraagtⁱ.

Voor natuurbeheerders zoals Vereniging Natuurmonumenten betekent dit dat hun taak, het beschermen van natuur, dringender is dan voorheen en dat er tegelijkertijd minder overheidsfinanciering beschikbaar is om hun gebieden en kwaliteit in stand te houden. Vooral op de langere termijn kan dit een probleem vormen, als de overheidsfinanciering voor natuurontwikkeling en -beheer verder afneemt en er geen alternatieve financiering gevonden wordt. Hoewel de overheidsbestedingen kunnen veranderen en subsidies dus terug kunnen komen, biedt deze financieringsvorm weinig zekerheid en continuïteit. Desondanks heeft de natuur enorme kansen, constateerde het PBL recentelijk nog in de natuurverkenning 2010-2040ⁱⁱ, indien de natuur wordt gecombineerd met andere functies.

Natuurbeheerders komen daarmee ook voor de vraag te staan of hun beheer nog aansluit op dit toekomstperspectief. Het beheer is namelijk voor een groot deel afhankelijk van de financiële opgave. Wanneer er spoedig een alternatieve financieringsvorm in de praktijk wordt gebracht, hoeven visies, doelen en beheer waarschijnlijk niet te worden bijgesteld, maar wanneer er niet tijdig een oplossing komt en omdat de uitkomst onzeker is, zal ook binnen gebieden zelf moeten worden gekeken naar nieuwe vormen van inkomsten.

Dit vraagstuk, wat zich niet beperkt tot het onderzoeksgebied het Bergherbos maar waar alle natuurbeheerders in Europa mee te kampen hebben, vormt de aanleiding van ons afstudeeronderzoek: financiering van landschap- en natuurbehoud in de toekomst. Er zullen tenslotte andere inkomsten moeten ontstaan dan enkel steun vanuit de overheid, lidmaatschapsgelden en goede doelen.

Het is dus zaak om deze waardevolle gebieden te financieren met nieuwe inkomsten naast de huidige financiering. Dat kan door geldstromen te koppelen (inkomsten gerelateerd aan natuur investeren in beheer), wat nog weinig gebeurt, en door inkomsten uit de natuurgebieden zelf te verhogen. De laatste methode vormt het onderwerp van het onderzoek dat in dit rapport wordt beschreven, een onderzoek naar de mogelijkheden om nieuwe inkomsten uit het natuurgebied het Bergherbos te genereren. Natuurmonumenten in Montferland (beheerder) heeft daarover zelf ook al ideeën, ideeën met betrekking tot productie en recreatie als inkomstenbron. Het eerste idee betreft een organisatievorm voor het huidige akkerbeheer, om een agrarisch bedrijf te koppelen aan graanproductie en akkerbeheer. Hierbij zijn ook mogelijkheden om nevenfuncties aan het agrarisch bedrijf te koppelen. Vier andere ideeën zijn op recreatie gericht, namelijk het ontwikkelen van een uitkijktoren, boomhutten, een klimbos, en het voormalige campingterrein nieuw leven inblazen. Voor de akkers wordt bovendien gedacht aan een opsplitsing in het beheer om enerzijds de kwaliteit van een deel van de akkers te verhogen voor akkerflora en -fauna en om anderzijds een deel van het beheer meer te richten op productie, om zo het beheer te kunnen financieren. Daarom is het doel van dit onderzoek om in ieder geval nieuwe inkomsten van de akkers te halen.

Tegelijkertijd spelen er altijd maatschappelijke ontwikkelingen die van invloed kunnen zijn op de te onderzoeken mogelijkheden. Een daarvan is de bevolkingskrimp en -vergrijzing, waarvan de krimpregio's gevolgen zullen ondervinden. Dergelijke ontwikkelingen kunnen zowel kansen als bedreigingen vormen omdat er nieuwe behoeften ontstaan. Ook Montferland ligt in een krimpregio, en omdat natuurgebieden nauw in verband staan met de lokale omgeving zijn dergelijke ontwikkelingen ook deel van de aanleiding.

Door nieuwe activiteiten (om hogere inkomsten uit het natuurgebied te genereren) ontstaat immers bedrijvigheid, wat kan bijdragen aan de leefbaarheid van de regio en daarmee aan draagvlak voor het Bergherbos en Vereniging Natuurmonumenten.

Kortom, de achteruitgang van het Nederlandse natuurbeleid vraagt om nieuwe structurele inkomsten waarmee natuur en landschap in stand gehouden kunnen worden, met aandacht voor maatschappelijke ontwikkelingen. Voor het gebied waarop dit onderzoek is gericht, worden mogelijkheden onderzocht om nieuwe inkomsten te genereren, naast of vanuit de bestaande inkomsten uit terreinbeheer en in relatie tot de omgeving. Met de mogelijkheden wordt aansluiting gezocht op regionale ontwikkelingen en projecten om enerzijds bij te dragen aan versterking van de ruimtelijke kwaliteit, en anderzijds om kansen van ontwikkelingen te benutten. De vraagstelling luidt als volgt:

Hoe kan Natuurmonumenten in Montferland met behoud van de gewenste natuur- en cultuurhistorische waarden nieuwe inkomsten genereren uit eigen gebied, het Bergherbos?

Hiertoe worden bestaande mogelijkheden, de ideeën van Natuurmonumenten in Montferland en nieuwe ideeën voor mogelijkheden onderzocht. Onderzocht wordt welke mogelijkheden rendabel, goed realiseerbaar en kansrijk zijn, in aansluiting op de omgeving.

Uitgangspunt is dat de mogelijkheden aansluiten op het beleid, imago en de gewenste natuur- en cultuurhistorische waarden van Vereniging Natuurmonumenten. Daarbij hoort ook dat de omgeving betrokken wordt bij het gebied. Deelvragen die voortkomen uit de onderzoeksvraag worden hieronder genoemd en vervolgens in respectievelijke volgorde toegelicht.

1. Welke basis ligt er voor de mogelijkheden die we gaan onderzoeken?

Met aandacht voor:

- De huidige samenstelling van het gebied (bodem, oogstbare grondstoffen, structuur etc.);
- Ruimtelijke constellatie: lokale ontwikkelingen, belanghebbenden en behoeften, projecten waarop kan worden aangesloten;
- De visie van Natuurmonumenten in Montferland op natuur- en cultuurhistorische waarde.
- Het beleid waarbinnen Natuurmonumenten in Montferland opereert;
- Recreatievoorzieningen en -locaties in en rond het gebied.

2. Welke kansen bieden het gebied en haar omgeving voor mogelijkheden om inkomsten te genereren?

3. In welke mate passen de mogelijkheden bij het gebied en welke mogelijkheden zijn het meest kansrijk?

4. Hoe kunnen de grootste kansen worden benut?

5. Wat zijn de effecten op de korte en lange termijn wanneer de kansen worden benut?

Met aandacht voor:

- Financiële effecten: kosten en inkomsten;
- Effecten op de omgeving;
- Effecten op de cultuurhistorische- en natuurwaarde;
- Gevolgen voor beheer.

Visie van Natuurmonumenten

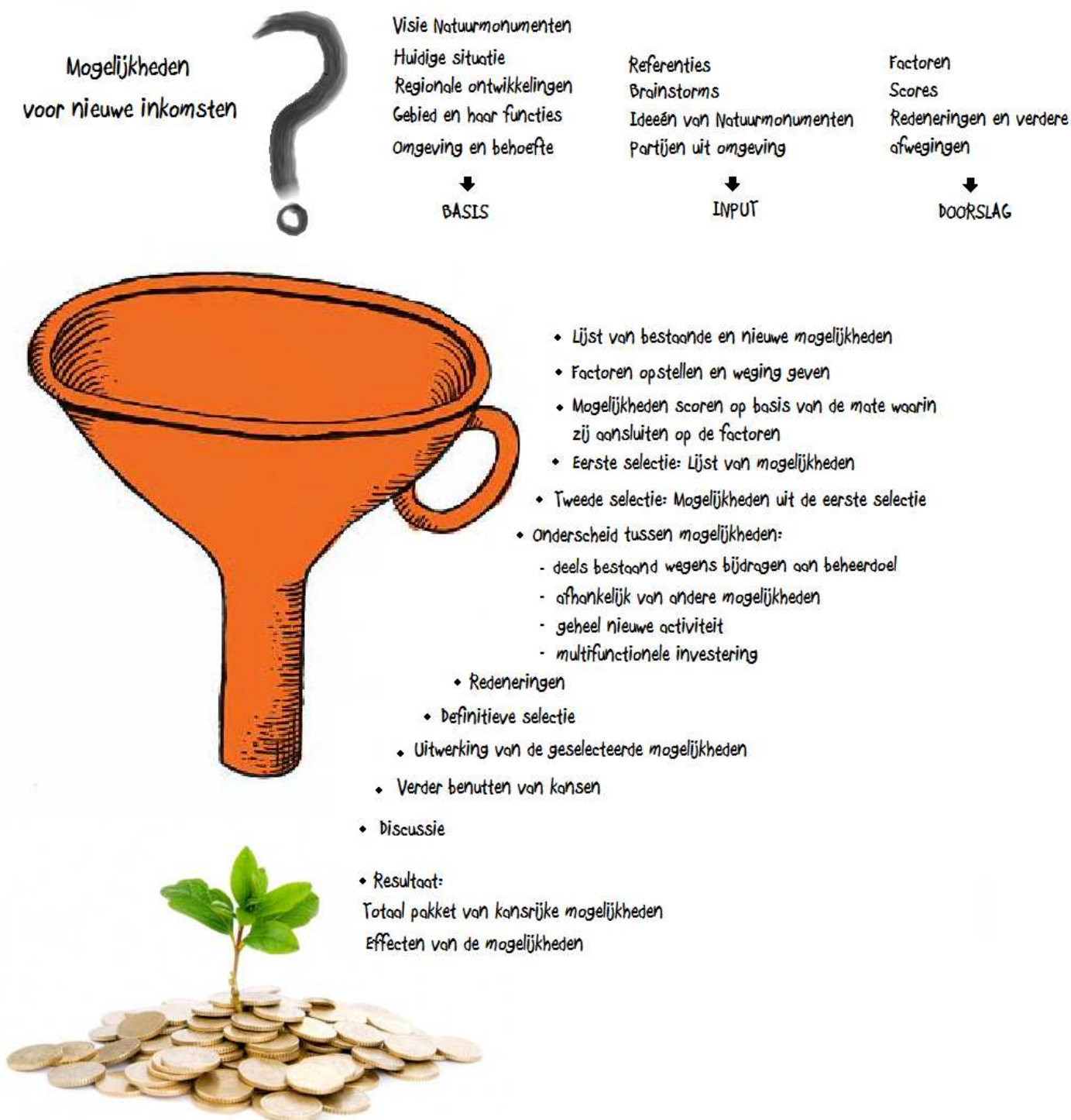
Uitgangspunt van het onderzoek naar verdienmogelijkheden in het Bergherbos is behoud van de door Natuurmonumenten gewenste natuur- en cultuurhistorische waarden. Daarnaast is de visie van Natuurmonumenten in het algemeen en de visie specifiek op het Bergherbos van belang, om met de mogelijkheden goed aan te sluiten op Natuurmonumenten. Natuurmonumenten is tenslotte de partij die het gebied beheert en er de inkomsten uit moet genereren.

In bijlage 1 is het doel van Vereniging Natuurmonumenten geformuleerd. De visie op het Bergherbos is duidelijk beschreven in de natuurvisie die momenteel in ontwikkeling is, wel zodanig dat deze bruikbaar is om een helder beeld van de visie op het gebied te krijgen. Daarmee is de natuurvisie erg actueel maar nog niet definitief. Deze natuurvisie vormt het uitgangspunt voor het onderzoek maar er wordt niet in detail over geschreven omdat we hier discreet mee omgaan.

De natuurvisie op het Bergherbos komt in grote lijnen overeen met de landelijke, algemene visie van Vereniging Natuurmonumenten.

2. Methodiek

De methodiek wordt aan de hand van een vijftal stadia doorlopen. In figuur 2.1 is geïllustreerd hoe de kern van het onderzoek – Stadium 2 en 3, het onderzoeken van nieuwe inkomstenmogelijkheden – door ons is benaderd en hoe hier het resultaat uit volgt.

Figuur 2.1: De benadering van het onderzoek

Stadium 1

Voordat er op de kern van het onderzoek – mogelijkheden voor inkomsten onderzoeken – kan worden ingegaan, is inzicht in de huidige situatie, het gebied, de omgeving en haar identiteit belangrijk. Door gebruik te maken van kaartmateriaal, cijfers van o.a. CBS, gemeenten en provincie, Natuurmonumenten en regionale ontwikkelingsprognoses is deze kennis over het gebied en haar omgeving verkregen. In het eerste stadium is onderzocht welke voorzieningen in het gebied aanwezig zijn, wat de kwaliteiten van het gebied en haar omgeving zijn, en op welke actuele en verwachte ontwikkelingen kan worden ingespeeld. Deelvraag 1 is op basis van deze gegevens beantwoord.

Stadium 2

Nadat de basis voor de mogelijkheden inzichtelijk is gemaakt, is het onderzoek naar de mogelijkheden om inkomsten te genereren gestart. Hierin wordt allereerst onderscheid gemaakt in de inkomsten. Mogelijkheden zijn namelijk gezocht voor:

- extra inkomsten, door waarmee reeds inkomsten gegenereerd worden, meer inkomsten te genereren.
- Nieuwe inkomsten door nieuwe bronnen van inkomsten te zoeken in het gebied, op basis van haar functies.

Inzicht in de mogelijkheden en denkrichtingen is verkregen door eerst de aanwezige en niet aanwezige natuurfuncties en gerelateerde ecosysteemdiensten van het gebied te ontleiden. Daarvoor zijn de natuurfuncties van het Globaal Ecologisch Model (GEM)ⁱⁱⁱ gehanteerd waaruit is afgeleid welke ecosysteemdiensten^{iv} het gebied biedt en indien nog niet aanwezig, in de toekomst te bieden heeft. Dit laat in grote lijnen zien welke potentie het gebied heeft voor verschillende doeleinden en verdienmogelijkheden.

Door beantwoording van deelvragen 1 en 2 zijn allereerst de huidige situatie en potentie van het gebied in kaart gebracht. Hiervoor zijn kerngegevens van Natuurmonumenten gebruikt zoals opstandgegevens, de natuurvisie, routekaarten, het bos-, cultuurhistorisch en recreatiebeleid, en gegevens van andere partijen zoals Gemeente Montferland voor informatie over de ruimtelijke ordening. Vervolgens zijn een aantal kansrijke mogelijkheden verder uitgewerkt voor het Bergherbos. In het gehele proces, vanaf de introductie tot aan de beoogde resultaten, is zoveel mogelijk vanuit de natuurfuncties gewerkt.

In het proces van zoeken en uitwerken van mogelijkheden en hun verwachte resultaten is het model van een trechter gehanteerd (figuur 2.1). Eerst is daarbij heel breed georiënteerd gezocht. Bij deze eerste stap is het denkproces nog niet beperkt tot randvoorwaarden maar is enkel gekeken naar de potentie van het gebied. Hiervoor is inspiratie opgedaan door voorbeelden (referenties) te zoeken, om te zien welke natuurfuncties elders benut worden en hoe. Daarnaast zijn internet, literatuur, ervaringsdeskundigen en verschillende partijen (van bierbrouwers tot recreatieondernemers) geraadpleegd om vervolgens in een aantal brainstormsessies ideeën te ontwikkelen voor mogelijkheden van nieuwe inkomsten uit het Bergherbos. De brainstormsessies zijn intern en bij terugkoppeling van de tussenproducten ook met onze opdrachtgevers van Natuurmonumenten gevoerd. De opdrachtgevers zijn hier met name in betrokken omdat zij bekend zijn met het gebied en de omgeving. Vanuit deze ervaringen zijn er ook enkele mogelijkheden vroegtijdig afgevallen, zoals het telen van gewassen voor gewoon brood. Mogelijkheden betreffen o.a. activiteiten, oogstbare producten, het opzetten, verbreden of verdiepen van een markt en verbindingen leggen met activiteiten in de regio. De vier mogelijkheden en de organisatievorm voor de akkers die Natuurmonumenten al voor ogen heeft – een uitkijktoren, klimbos, de camping, boomhutten en samenwerking met een agrarisch bedrijf uit de omgeving – zijn in dit onderzoek meegenomen. Daarnaast is gezocht naar belanghebbenden en partijen in de omgeving die een rol kunnen spelen in de realisatie van mogelijkheden. Vanuit de mogelijke rollen van partijen uit de omgeving zijn nieuwe mogelijkheden tot stand gekomen en daarnaast is er aansluiting op gezocht met de mogelijkheden.

Stadium 3

Toen eenmaal een lijst van mogelijkheden was samengesteld en duidelijk was waar kansen liggen, zijn de mogelijkheden gescoord op basis van factoren. Hier is gestart met het aflopen van het trechtermodel. De mogelijkheden zijn op basis van de mate waarin zij aansluiten op de factoren (score) in meerdere selecties uitgefilterd tot een select aantal dat samen een goede combinatie vormt, op basis van verschillende factoren en extra overwegingen. Daarvoor zijn eerst de factoren uitgewerkt en hebben deze een weging gekregen in de vorm van een maximaal aantal te behalen punten. Alle mogelijkheden zijn gezocht binnen de Nederlandse wet- en regelgeving. De factoren hebben betrekking op de visie en beleid van Natuurmonumenten, regionale behoefte, landelijke behoeften en trends (o.a. op het gebied van recreatie en marktwerking voor producten), aansluiting op de omgeving, huidige voorzieningen en lokale kwaliteiten (kansen) en het uitgangspunt van Vereniging Natuurmonumenten in Montferland: de gewenste natuur- en cultuurhistorische waarden.

Om tot een definitieve selectie te komen waarmee enerzijds geld wordt verdiend en anderzijds goed wordt aangesloten op het gebied en kansen, zijn twee selecties uitgevoerd. Hiervoor is gekozen omdat anders kansrijke mogelijkheden die weliswaar niet hoog scoren op het financiële vlak maar om andere redenen interessant zijn, te snel zouden afvallen. Dankzij de tweeledige toetsing is er ruimte ontstaan om belangrijke afwegingen te kunnen maken in de definitieve selectie. Om de mogelijkheden goed te kunnen vergelijken zijn ze bovendien als afzonderlijke mogelijkheden getoetst, om de afzonderlijke resultaten eerst te kunnen bekijken voordat er in de definitieve selectie een combinatie van mogelijkheden wordt geselecteerd.

De mogelijkheden zijn in een tabel tegenover de factoren gezet, waardoor inzichtelijk is geworden wat de sterke en zwakke punten van de mogelijkheden zijn. Op basis van de eerste selectie, waarbij mogelijkheden die onder het gemiddelde scoorden afvielen, is het aantal kansrijke mogelijkheden ongeveer gehalveerd. Vervolgens zijn deze mogelijkheden op de financiële factor (geprognosticeerd jaarlijks saldo) getoetst en is vanuit deze uitgangspositie naar een definitieve selectie toe gewerkt. Voor de financiële factor zijn voor alle mogelijkheden uit de eerste selectie de investeringskosten, jaarlijkse kosten en jaarlijkse opbrengsten en het saldo geprognosticeerd. Op basis hiervan zijn vervolgens mogelijke scores aan de vier klassen van saldo's toegekend. Hierdoor konden mogelijkheden bovenop de score van de eerste selectie, meer punten of minpunten verdienen, wat een eindscore oplevert.

Naast deze 'harde' selectie zijn vanuit redelijk perspectief afwegingen gemaakt, op basis van een aantal factoren waarop de mogelijkheden niet zijn getoetst, en vanuit het onderscheid dat gemaakt is tussen de mogelijkheden, om 'bijzondere' kenmerken aan te geven die van invloed zijn op het uiteindelijke resultaat in de praktijk. De mogelijkheid met de hoogste score vormt de hoofdmogelijkheid en daar zijn op basis van de scores en afwegingen andere mogelijkheden bij geselecteerd die samen met de hoofdmogelijkheid een goede combinatie van nieuwe inkomsten vormen. Alleen mogelijkheden die door de eerste selectie heen zijn gekomen, kwamen in aanmerking.

Hieruit is een realiseerbaar aantal mogelijkheden als combinatie overgebleven waarvan de hoogste potentie en inpasbaarheid wordt verwacht (deelvraag 3). Omdat we verwachtten dat de slagingskans van een aantal mogelijkheden sterk kan toenemen door mogelijkheden aan elkaar en bestaande structuren te koppelen, is na de selectieprocedure uitgewerkt hoe de mogelijkheden gerealiseerd kunnen worden. Met andere woorden, hoe de kansen worden benut.

Stadium 4

Uiteindelijk zijn de geselecteerde mogelijkheden als combinatie uitgewerkt waarbij duidelijk wordt wat het zou kunnen opleveren en wat het verder inhoudt wanneer de mogelijkheden in de praktijk worden gerealiseerd (deelvraag 4). Hieruit is naar voren gekomen welke mogelijkheden in welk opzicht kansrijk zijn, hoe de kansen worden versterkt door een combinatie van mogelijkheden en wat daarvan de effecten zijn op onder andere de omgeving en het gebied. Voor berekeningen zijn cijfers van databronnen gebruikt, zoals Centraal Bureau voor Statistiek (CBS), het Landbouw Economisch Instituut (LEI), productschappen,

overheidsorganen, kerngegevens van Natuurmonumenten en andere bronnen waaronder ervaringsdeskundigen.

Stadium 5

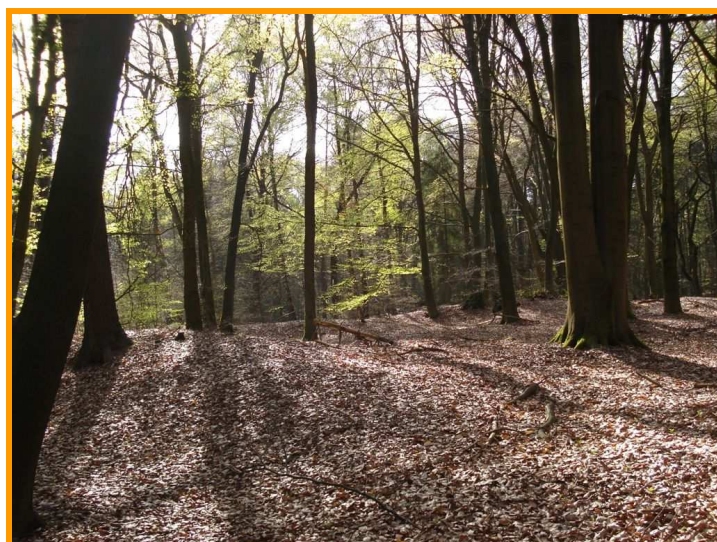
Voor de gevonden mogelijkheden wordt beschreven welke effecten deze hebben op de omgeving, het gebied, beleving, Vereniging Natuurmonumenten, het beheer en de financiën (deelvraag 5). Daarbij wordt ingegaan op de lange en korte termijn.

3. De basis voor de mogelijkheden

De mogelijkheden komen tot stand door eerst de huidige situatie, gebiedskwaliteiten, regionale ontwikkelingen en activiteiten in kaart te brengen. Niet alleen kan hierop aansluiting worden gezocht waardoor de mogelijkheden kansrijk worden, hierdoor komen ook ideeën voor mogelijkheden tot stand en wordt een denkrichting ingeslagen waarbij de omgeving en regionale ontwikkelingen een grote rol spelen. Verdienmogelijkheden die een rol spelen in regionale ontwikkelingen dragen bij aan een sterke regio, wat goed is voor het imago van Natuurmonumenten, het draagvlak voor bescherming van het Bergherbos en de eventuele afzet van producten uit het Bergherbos. Daarom wordt in dit hoofdstuk kort ingegaan op hoofdkenmerken van het gebied en haar omgeving, natuurfuncties en de huidige financiële inkomstenbronnen. Aan het eind van dit hoofdstuk wordt de lijst van mogelijkheden opgesteld, op basis van deze gegevens.

3.1 Het gebied

Tegen de Duitse grens, ten noorden van 's-Heerenberg en ten zuiden van Doetinchem ligt het natuurgebied het Bergherbos dat in beheer is bij Natuurmonumenten, beheereenheid Montferland. Het gebied bestaat hoofdzakelijk uit bos met daaromheen een mantel van akkers. In totaal bestrijkt dit natuurgebied 1.524 hectare, waarvan 190 hectare akkers. Van de akkers is 130 hectare in eigen beheer en hierop worden momenteel graangewassen geteeld volgens de ecologische beheernormen van SKAL³. De andere 60 hectare wordt verpacht aan verschillende pachters. Ten oosten van het Bergherbos ligt direct aangrenzend een bosgebied tussen Stokkum, Zeddam en 's-Heerenberg, horende bij Kasteel Huis Bergh dat in eigendom is van Stichting Huis Bergh. Verspreid in het zuidelijke deel van het bos zijn heidevelden aanwezig. Kenmerkend aan het Bergherbos is de glooiende rand van graanakkers wat samen met het bos het centrum vormt van de omliggende dorpen. Aan de westzijde liggen Beek en Loerbeek. Aan de oostzijde liggen Braamt en Zeddam, ten zuidoosten liggen Stokkum en 's-Heerenberg en ten noorden ligt Kilder. De grootste stad in de omgeving is Doetinchem, 3 kilometer ten noordoosten van het Bergherbos. Net over de Duitse grens aan de zuidzijde van het bos loopt een snelweg, de E35. Een uitgebreidere beschrijving van het gebied met haar opstand, kenmerken en de omgeving is te lezen in bijlage 2.

Figuur 3.1: Oude boskern in het Bergherbos

³ SKAL is de enige aangewezen instantie in Nederland die toezicht houdt op de biologische productie, wat een wettelijke eis is.

3.2 Behoefte

Naast de basis die er ligt vanuit het gebied en de omgeving, vormt de behoefte aan de mogelijkheden ook een deel van de basis voor de mogelijkheden. De behoefte aan producten of diensten waaruit verdienmogelijkheden kunnen ontstaan, komt voort uit maatschappelijke ontwikkelingen, trends, en in meer algemene zin de markt van een product of dienst. Daarom wordt er in bijlage 2 ook kort ingegaan op dit soort aspecten, die duidelijk maken wat voor behoeften er zijn, waarop kan worden ingespeeld. Naast deze aspecten zijn trendrapportages en andere bronnen geraadpleegd om inzicht te krijgen in behoeften.

3.3 Natuurfuncties van het Bergherbos

De mogelijkheden die in dit onderzoek onderzocht worden, worden gezocht bij de natuurfuncties van het gebied. De belangrijkste reden hiervoor is dat dit een goede weergave geeft van de werkelijke betekenis en potentie van het gebied en bovendien wordt hierdoor een structuur aangehouden. Daarvoor worden de natuurfuncties van het Globaal Ecologisch Model (GEM^{vi}) gehanteerd, waaruit tevens kan worden afgeleid welke ecosysteemdiensten^{vi} het gebied biedt en hoe deze benut worden. We benoemen de betekenis van het Bergherbos aan de hand van de functies omdat dit een helder overzicht geeft in de fundamentele betekenis van het gebied zelf, in relatie tot de maatschappij, zonder meteen in te gaan op functiebestemmingen vanuit termen van de ruimtelijke ordening zoals de recreatiefunctie. We benaderen de functies van het gebied juist vanuit ecologische termen, zoals dat ook in het GEM is gedaan:

- **Draagfunctie:** De natuur functioneert als ‘drager’ van menselijke activiteiten, bijvoorbeeld door de beschikbare (en aantrekkelijke) ruimte.
- **Productiefunctie:** De natuur functioneert als ‘producent’ van grondstoffen als hout, water en gewassen.
- **Informatiefunctie:** De natuur functioneert als ‘bron’ van informatie en inspiratie, zoals het verschaffen van oriëntatiepunten en esthetische belevenissen.
- **Regulatiefunctie:** De natuur als ‘regelaar’ voor bijvoorbeeld het zuiveren van lucht, grond, water en het vastleggen van CO₂.

Vanuit deze functies biedt de natuur diensten aan de mens, de zogenoemde ecosysteemdiensten. Op basis van de ecosysteemdiensten worden wereldwijd de baten van natuur in kaart gebracht om de betekenis van natuur onder de aandacht te brengen. Omdat we in dit onderzoek echter niet het belang willen benadrukken maar nieuwe inkomsten uit het gebied willen genereren, benaderen we het gebied vanuit haar potentie, die het beste wordt weergegeven met de natuurfuncties.

In het Bergherbos komen alle functies van het GEM tot uiting. Zo wordt er bijvoorbeeld lucht en water gezuiverd, kunnen bezoekers er op uiteenlopende manieren recreëren en informatie opdoen over bijvoorbeeld de cultuurhistorie, wordt er hout en graan geoogst en water gewonnen. De enige benutte functie waarvan de baten als inkomsten terugkomen bij de beheerder, is de productiefunctie waar de inkomsten uit hout- en graanoogst uit voortvloeien. Daarnaast worden er inkomsten gegenereerd uit de draagfunctie, namelijk doordat Natuurmonumenten tegen betaling vergunningen verleend aan MTB-ers en ruiters die alleen in het bezit van zo’n vergunning toegang hebben tot het gebied. Ook ontvangt Natuurmonumenten inkomsten uit de pacht van akkers en uit het verhuur van restaurant ‘t Peeske, waarvan de exploitant het grootste deel van het klantenbestand te danken heeft aan de aanwezigheid van het Bergherbos. Baten van de andere functies komen bij andere partijen terecht of betreffen indirecte baten zoals de vastlegging van CO₂.

3.4 Huidige financiële situatie

Om passende mogelijkheden te vinden bij verschillende inkomstenvormen is de huidige financiële situatie van belang. Bij de eerste inkomstenvorm bijvoorbeeld, worden huidige inkomsten uit dezelfde activiteiten verhoogd en bij de tweede en derde inkomstenvorm worden nieuwe bronnen gezocht, naast de bestaande huidige inkomsten. Momenteel heeft Natuurmonumenten inkomsten vanuit de volgende activiteiten:

- Inkomsten vanuit het verlenen van vergunningen aan MTB-ers en ruiters;
- Inkomsten uit verhuur van uitspanning 't Peeske;
- Inkomsten uit houtproductie: verkoop van hout op stam met & verkoop van brandhout aan particulieren;
- Inkomsten van akkers: pachtgelden;
- Inkomsten van akkers: EKO-gecertificeerd graan, als veevoer;
- Inkomsten van akkers: EKO-gecertificeerd gras op stam, als veevoer;
- Inkomsten van akkers: EKO-gecertificeerd stro;
- Inkomsten vanuit fondsen, donaties en lidmaatschapsgeld van Vereniging Natuurmonumenten;
- Inkomsten vanuit subsidies;
- Inkomsten vanuit verhuur van een woning;
- Inkomsten vanuit de erfpacht van de ondergrond van twee woningen;
- Inkomsten vanuit de waterwinning: Eenmalige vergoeding van waterwinbedrijf Vitens voor waterwinning uit het Bergherbos.

Bijna al deze inkomsten zijn variabel omdat ze afhankelijk zijn van de productafzet en het aantal begunstigers of klanten. Dit is op haar beurt weer afhankelijk van het bestedingsbudget van de productafnemers, leden, begunstigers en de sectorale markt. Hiertegenover staan de kosten voor beheer waarmee de cultuurhistorische waarden en natuurwaarden behouden blijven en recreatievoorzieningen zoals paden en informatieborden worden onderhouden. Daarnaast wordt er geld geïnvesteerd in verbetering van het gebied.

Conclusie

Vanuit deze achtergrond en vanuit inspirerende referenties en brainstormsessies, zijn er in breed perspectief mogelijkheden gevonden om nieuwe inkomsten te genereren uit het Bergherbos. Deze resultaten zijn in tabel 3.1 (pagina 18) weergegeven. De mogelijkheden komen voornamelijk voort uit de productie- en draagfunctie van het gebied en betreffen hoofdzakelijk nieuwe inkomsten van momenteel benutte functies. Mogelijkheden in de vorm van extra inkomsten vormen een kleiner aandeel en hebben betrekking op optimalisatie van het beheer door bijvoorbeeld een groter deel van de bijgroei te oogsten of beheermaatregelen te combineren met een mogelijkheid zoals de aanplant van vruchtdragende struiken en bomen als bosrand waar bezoekers vruchten kunnen plukken.

Alle mogelijkheden zijn gezocht binnen de Nederlandse wet- en regelgeving en passen binnen het bestemmingsplan, of het is een reële mogelijkheid om het bestemmingsplan te herzien. Daardoor zijn er in een vroeg stadium al enkele mogelijkheden afgevallen omdat die hier niet binnen vallen. Dat was bijvoorbeeld het geval bij een natuurbegraafplaats, waarvoor het op basis van contact met de gemeente Montferland en een ervaringsdeskundige niet reëel is geacht om het bestemmingsplan te herzien^{vii}.

De mogelijkheden

- 1 Bier
- 2 Paddenstoelen op stam
- 3 Houtoogst bijgroei
- 4 Houtoogst productiebeheer
- 5 Gelders roggebrood
- 6 Whisky
- 7 Mosterd
- 8 Paddenstoelen in het bos
- 9 Biomassaverbranding
- 10 Windenergie uit turbines
- 11 Kerstbomen
- 12 Plukbosrand
- 13 Berkensap
- 14 Klimbos
- 15 Camping
- 16 Boomhutten
- 17 Bungalows
- 18 Bedrijfsuitjes
- 19 Gymnastiekonderwijs
- 20 Decor voor externen
- 21 Uitkijkboom
- 22 Uitkijktoren
- 23 Gedenkbomen bestaand
- 24 Gedenkbomen aanplant
- 25 trekkershutten
- 26 buitenbioscoop
- 27 Workshops ambachtelijk

Tabel 3.1: Lijst van mogelijkheden

Alle mogelijkheden zijn eindproducten of volledige diensten zodat de mogelijkheden in een gelijke verhouding tot elkaar staan. De mogelijkheden worden in de selectie vervolgens afzonderlijk gescoord om verschillende kansen per mogelijkheid inzichtelijk te maken. Daarom zijn mogelijkheden als trekkershutten, bungalows, boomhutten en camping als aparte mogelijkheden weergegeven terwijl ze ook één mogelijkheid hadden kunnen vormen. Er zijn echter verschillen tussen deze overnachtingsvormen die van invloed zijn op het uiteindelijke resultaat. Door de mogelijkheden eerst afzonderlijk te toetsen wordt later duidelijk welke mogelijkheden het beste gecombineerd kunnen worden, in aansluiting op de factoren en extra overwegingen.

De mogelijkheden *bier*, *mosterd*, *Gelders roggebrood* en *whisky* worden bij het scoren benaderd als eindproducten omdat deze uitwerking van invloed kan zijn op de prijs en afzet van het gewas. Er wordt dus al rekening gehouden met mogelijke samenwerkingsverbanden om eindproducten te ontwikkelen van de gewassen die in het Bergherbos worden geteeld. Ook zijn deze mogelijkheden zodoende in relatie te brengen met andere mogelijkheden. Alleen bij de factor '*Inschatting jaarlijks saldo*' vormen de mogelijkheden van de akkers een uitzondering omdat bij de berekening van het saldo wordt aangehouden dat de verwerking van de oogst tot aan het eindproduct niet wordt betrokken in de kosten en opbrengsten. Op de achterliggende gedachte van eindproducten en volledige diensten, hoe dit georganiseerd kan worden, welke rol samenwerkingsverbanden hierbij spelen, wordt in hoofdstuk 5 ingegaan.

Een aantal mogelijkheden zijn al specifiek benoemd zoals Gelders roggebrood. Gelders roggebrood is zo benoemd omdat Gelders roggebrood een bestaand oud recept is. Door deze receptuur en naam te benutten kan het eindproduct mogelijk beter vermarkt worden, bijvoorbeeld als ambachtelijk streekproduct. Dit soort strategieën worden zoveel mogelijk meegenomen bij alle mogelijkheden. Om dezelfde reden is er onderscheid gemaakt in verschillende overnachtingsmogelijkheden die aansluiten op verschillende doelgroepen of een andere inpassing in het gebied kennen. Zo zijn de bungalows gericht op publiek dat op zoek is naar luxe en hebben boomhutten en trekkershutten beiden juist sobere voorzieningen. Boomhutten verschillen van trekkershutten vanwege de locatie, verschillende bouwstijl, inpassing in het gebied en hebben daarmee een verschillende belevingswaarde voor gasten.

In bijlage 3 zijn alle mogelijkheden in een overzicht kort toegelicht waarbij aangegeven is uit welke natuurfunctie ze voortkomen en in bijlage 4 zijn ze uitgebreider beschreven en geïllustreerd. In bijlage 5, deel 1 is te zien welke mogelijkheden direct aansluiten op het bestemmingsplan en bij welke mogelijkheden een herziening vereist is.

Figuur 3.2: Gewas op de akkers van het Bergherbos: graan

4. Mogelijkheden selecteren vanuit breed perspectief

Nu de lijst van mogelijkheden is opgesteld, wordt in dit hoofdstuk in twee selectieronden naar de definitieve selectie toe gewerkt. Dit vindt plaats door de mogelijkheden op verschillende factoren te toetsen. De eerste selectie vindt plaats op basis van de factoren die betrekking hebben op de algemene slagingskans van de mogelijkheden. Vervolgens worden de mogelijkheden uit de eerste selectie getoetst op het financieel resultaat (*Inschatting jaarlijks saldo*) dat wordt verwacht. Hieruit ontstaat voor de geselecteerde mogelijkheden een nieuwe score. Vervolgens wordt beschreven welke mogelijkheden goed op elkaar aansluiten, op welke manier en hoe ze samen goed aansluiten op de bestaande situatie. Op basis van de totale score en extra overwegingen wordt de definitieve selectie gemaakt van mogelijkheden die samen een goede combinatie vormen als nieuwe financiering van het Bergherbos.

4.1 Factoren

In tabel 4.1 op pagina 22 is de lijst van mogelijkheden weergegeven met daarachter de mate waarin ze aansluiten op de factoren. De tabel laat in eerste instantie zien wat de sterke en zwakke punten, risico's, realiseerbaarheid en slagingskansen van de mogelijkheden zijn.

De 16 factoren beslaan verschillende terreinen waarnaar ze kunnen worden gegroepeerd: naar kadervormende factoren (*Kaders*), factoren met betrekking tot de markt (*Vraag naar product of dienst*), factoren die iets zeggen over de *Termijn, kansen en risico's*, factoren die het effect op het natuurgebied en haar kwaliteiten aangeven (*Invloed op het gebied*) en financiële factoren die de grootte van de mogelijkheid en de financiële potentie weergeven (*Financieel*).

Vooraf producten van de akkers sluiten aan op regionale projecten, wat blijkt uit tabel 4.1. De mogelijkheden die gericht zijn op recreatie, zoals activiteiten en overnachtingsmogelijkheden, zijn aan veel andere mogelijkheden te koppelen, vaak aan de mogelijkheden van de akkers. De recreatiemogelijkheden trekken ook vaak nieuwe doelgroepen aan. Schade aan de natuurwaarde is vooral het geval bij mogelijkheden die voortkomen uit de productiefunctie (bijlage 3) maar deze mogelijkheden dragen aan de gewenste cultuurhistorische waarde en de belevingswaarde juist bij. Opvallend is ook dat mogelijkheden die van invloed zijn op de samenstelling van het bos, behalve de houtproductiemogelijkheden (Kerstbomen, Plukbosrand en Paddenstoelen in het bos), als enige mogelijkheden juist bijdragen aan de gewenste natuurwaarde. Plukbosrand draagt als enige mogelijkheid bij aan zowel de gewenste natuur- en cultuurhistorische waarde als aan de belevingswaarde. De investeringskosten variëren naar gelang de omvang van de mogelijkheid.

Een overzicht van de factorengroepen met bijbehorende factoren en hun betekenis is opgenomen in bijlage 6. De beweegredenen om de mogelijkheden uiteindelijk een score op de factoren te geven, zijn terug te vinden in bijlage 7. In deze bijlagen is onderbouwd waarom de mogelijkheden in een bepaalde mate aansluiten op de factoren en welke score dat oplevert.

De factoren zijn leidend voor de score en vormen de randvoorwaarden om mogelijkheden verder uit te werken. Zoals al te zien is aan de scores op de factoren in tabel 4.1, is de score niet eenduidig mathematisch vast te stellen, waardoor de uitkomst deels afhankelijk is van interpretatie van de feiten. Een groot deel van de factoren is niet met 'ja' of 'nee' te scoren doordat sommige effecten niet zijn uit te sluiten en doordat de scores afhankelijk zijn van externe invloeden zoals de markt voor producten of diensten, trends en ontwikkelingen. Toch is er bewust voor gekozen om de mogelijkheden op deze manier te toetsen omdat hierdoor een aantal belangrijke aspecten worden meegewogen die anders buiten beschouwing gelaten zouden moeten worden.

Een bijzonder geval is de 'grove inschatting van de investeringskosten'. Hiervoor geldt dat de uitkomst niet negatief of positief is, omdat het de omvang van de investeringen aangeeft en niet het uiteindelijke saldo. Voor de overwegingen in dit onderzoek is deze factor op zichzelf niet van belang omdat het om het uiteindelijke saldo gaat. Toch is deze factor getoond omdat lage investeringskosten betekent dat snel kan

worden gestart met een mogelijkheid en bij hoge investeringen eerst de nodige financiering moet worden gezocht. Door deze factor op te nemen is het mogelijk om hier afwegingen in te maken.

Met de gebruikte factoren en benadering ontstaat het juiste beeld om een gedegen selectie te kunnen maken. Het gaat er om dat de mogelijkheden goed in het gebied passen, dat er draagvlak voor is en dat ze gunstige effecten hebben die voor Natuurmonumenten van belang zijn. Op deze manier is er ruimte overgebleven om afwegingen te maken aan de hand van gunstige (neven)effecten en om passende mogelijkheden aan elkaar en de bestaande structuur te koppelen, waardoor de slagingskans kan worden vergroot.

4.2 Eerste selectie

Op basis van een deel van de factoren is een eerste selectie gemaakt waarbij de lijst (tabel 3.1) is teruggebracht naar 13 mogelijkheden. Hiertoe zijn de scores zoals weergegeven in tabel 4.1, omgezet naar punten. Voor elke factor kan een mogelijkheid een maximaal aantal punten krijgen van 10, 15 of 20. De maximale score per factor geeft het belang van de factor aan ten opzichte van de andere factoren. Vanuit de vraagstelling van dit onderzoek zijn factoren die gericht zijn op geld verdienen en continuïteit belangrijk evenals de uitgangspunten behoud van de gewenste natuur- en cultuurhistorische waarde, zoals door Natuurmonumenten gewenst. Het bijdragen aan maatschappelijke vraagstukken is gewenst maar is voor Natuurmonumenten zelf niet van groot belang.

Afhankelijk van de mate waarop de mogelijkheid aansluit op een factor, krijgt deze per factor een score van 0, 5, 10, 15 of 20 punten. Bijvoorbeeld: de mogelijkheid *bier* heeft als score 'ja' bij de factor '*Past binnen de natuurvisie op het Bergherbos*', dan wordt deze score omgezet naar een score van 10 punten. Heeft een mogelijkheid, zoals *paddenstoelen in het bos*, '*potentie*' als score bij de factor '*Er is een markt voor*' dan wordt deze score omgezet in 10 punten (uit een totaal van 20 wat hoort bij 'ja'). Uit de eerste selectieronde wordt duidelijk hoe sterk de mogelijkheden zijn voor wat betreft de inpasbaarheid, kansen, bedreigingen en hun effect op het gebied. Alle mogelijkheden zijn getoetst op alle factoren behalve de factoren '*grove inschatting investeringskosten*', '*te koppelen aan andere mogelijkheden*', '*trekt nieuwe doelgroepen aan*' en '*inschatting jaarlijks saldo*'. Deze factoren komen pas in de tweede selectieronde aan bod. De eerste selectie vindt plaats aan de hand van 12 factoren. De maximale score die kan worden behaald is 185, de minimale 0 punten. In bijlage 8 zijn de maximale score per factor en mogelijke scores in puntenaantal weergegeven.

In bijlage 9 is per mogelijkheid de score op de 12 factoren weergegeven. De gemiddelde score is berekend op 116, wat de grens vormt voor mogelijkheden die doorgaan naar de tweede selectieronde (ook te zien in tabel 4.2, pagina 23). *Gelders roggebrood* scoort het hoogst met 150 punten. Ook hoog scoren *whisky*, *mosterd*, *bier*, *camping*, *uitkijkboom* en *trekkershutten*, met een score tussen de 135 en 145 punten. Daarna volgen *berkensap*, *bedrijfsuitjes* en *gedenkbomen bestaand*, met een score tussen de 125 en 130 punten. Het laagst scoren de mogelijkheden *paddenstoelen in het bos* en *windenergie* met een gelijke score van 85 punten. Mogelijkheden die op het nippertje afvallen zijn *houtoogst productiebeheer*, *plukbosrand* en *boomhutten*.

Mogelijkheden		Factoren																															
		Sluit aan op beleid Natuurmonumenten		Past binnen de natuurvisie op het Bergherbos		Er is een markt voor		Draagt bij aan oplossen van maatschappelijke vraagstukken		Sluit aan op regionale projecten		Risico op niet beïnvloedbare bedreigingen		Alternatieve invulling mogelijk		Biedt continuïteit op lange termijn		Snel inkomsten op korte termijn		Te koppelen aan andere mogelijkheden		Trekt nieuwe doelgroepen aan		Beïnvloeding van de gewenste natuurwaarde		Beïnvloeding van de gewenste cultuurhistorische waarde		Effect op de belevingswaarde		Grove schatting investeringskosten €		Inschatting jaarlijks saldo €	
		Kaders		Vraag naar product of dienst			Termijn, kansen en risico's										Invloed op het gebied			Financieel													
1	Bier	ja	ja	ja	mogelijk	ja	kans op bedreiging	ja	ja (> 10 jaar inkomsten)	ja	2, 5, 6, 7, 9, 13, 15, 16, 17, 18, 25, 27	nee	schaadt wel	draagt bij	draagt bij	10.000-100.000	verlies																
2	Paddenstoelen op stam	ja	ja	ja	nee	ja	kans op bedreiging	ja	nee	ja	1, 3, 5, 6, 7, 13, 15	nee	schaadt niet	schaadt niet	schaadt niet	< 1000	midden																
3	Houtoogst bijgroei	nee	ja	ja	nee	nee	nihile bedreiging	nee	ja (> 10 jaar inkomsten)	ja, is tijdloos	2, 9	nee	schaadt niet	schaadt niet	schaadt wel	< 1000	hoog																
4	Houtoogst productiebeheer	nee	nee	ja	nee	nee	nihile bedreiging	nee	ja (> 10 jaar inkomsten)	ja, is tijdloos	9	nee	schaadt niet	schaadt niet	schaadt wel	< 1000																	
5	Gelders roggebrood	ja	ja	ja	mogelijk	ja	kans op bedreiging	ja	ja (> 10 jaar inkomsten)	ja, is tijdloos	1, 2, 6, 7, 9, 13, 15, 16, 17, 25, 27	nee	schaadt wel	draagt bij	draagt bij	1.000-10.000	verlies																
6	Whisky	ja	ja	ja	mogelijk	ja	kans op bedreiging	ja, procesafhankelijk	ja (> 10 jaar inkomsten)	ja, is tijdloos	1, 2, 5, 7, 9, 13, 15, 16, 17, 18, 25, 27	nee	schaadt wel	draagt bij	draagt bij	1.000-10.000																	
7	Mosterd	ja	ja	ja	mogelijk	ja	kans op bedreiging	nee	ja (> 10 jaar inkomsten)	ja, is tijdloos	1, 2, 5, 6, 9, 13, 15, 16, 17, 25, 27	nee	schaadt mogelijk	draagt bij	draagt bij	< 1000	verlies																
8	Paddenstoelen in het bos	ja	ja	potentie	nee	nee	wel bedreiging	nee	nee	ja	12, 28	nee	draagt bij	schaadt niet	schaadt niet	< 1000																	
9	Biomassaverbranding	ja	nee	ja	ja	ja	kans op bedreiging	nee	ja (> 10 jaar inkomsten)	nee	1, 3, 4, 5, 6, 7	nee	schaadt mogelijk	schaadt niet	schaadt wel	1.000-10.000																	
10	Windenergie uit turbines	ja	nee	ja	ja	nee	nihile bedreiging	nee	ja (> 10 jaar inkomsten)	nee	22	nee	schaadt mogelijk	schaadt wel	schaadt wel	> 100.000																	
11	Kerstbomen	ja	ja	ja	nee	nee	nihile bedreiging	nee	nee	ja		ja	draagt bij	schaadt niet	draagt bij zelfstandig	< 1000	laag																
12	Plukbosrand	ja	ja	ja	nee	nee	wel bedreiging	nee	nee	ja	24	nee	draagt bij	draagt bij	draagt bij	1.000-10.000																	
13	Berkensap	ja	ja	potentie	nee	ja	nihile bedreiging	nee	ja (> 10 jaar inkomsten)	ja, is tijdloos	1, 2, 5, 6, 7, 15, 16, 17, 25, 27	nee	schaadt mogelijk	schaadt niet	schaadt niet	< 1000	midden																
14	Klimbos	ja	ja	ja	ja	nee	kans op bedreiging	nee	ja (> 10 jaar inkomsten)	nee	17	ja	schaadt mogelijk	schaadt niet	schaadt wel	> 100.000																	
15	Camping	ja	ja	ja	ja	ja	nihile bedreiging	nee	ja (> 10 jaar inkomsten)	nee	1, 2, 5, 6, 7, 13, 16, 17, 25	ja	schaadt niet	schaadt niet	schaadt niet	> 100.000	laag																
16	Boomhutten *	ja	ja	ja	nee	nee	kans op bedreiging	ja	ja (> 10 jaar inkomsten)	nee	1, 5, 6, 7, 14, 15, 17, 25, 27	ja	schaadt mogelijk	schaadt niet	draagt bij zelfstandig	> 100.000																	
17	Bungalows	ja	ja	ja	nee	nee	kans op bedreiging	nee	ja (> 10 jaar inkomsten)	nee	1, 2, 5, 6, 7, 13, 14, 15, 16, 25	ja	schaadt niet	schaadt niet	schaadt wel	> 100.000																	
18	Bedrijfsuitjes	ja	ja	ja	nee	nee	nihile bedreiging	nee	ja (> 10 jaar inkomsten)	ja	1, 6, 14, 16, 21, 22, 27	ja	schaadt niet	schaadt niet	schaadt niet	< 1000	laag																
19	Gymnastiekonderwijs	ja	ja	potentie	nee	nee	kans op bedreiging	nee	nee	ja	14	ja	schaadt niet	schaadt niet	schaadt niet	1.000-10.000																	
20	Decor voor externen	ja	ja	ja	nee	nee	nihile bedreiging	ja, procesafhankelijk	nee	nee		ja	schaadt niet	schaadt niet	schaadt niet	< 1000																	
21	Uitkijkboom	ja	ja	ja	nee	mogelijk	kans op bedreiging	ja	ja (> 10 jaar inkomsten)	ja, is tijdloos	18	nee	schaadt mogelijk	schaadt niet	draagt bij zelfstandig	10.000-100.000	hoog																
22	Uitkijktoren	ja	ja	potentie	nee	mogelijk	kans op bedreiging	nee	ja (> 10 jaar inkomsten)	nee	10	nee	schaadt niet	schaadt mogelijk	draagt bij zelfstandig																		
23	Gedenkbomen bestaand	ja	ja	ja	nee	nee	nihile bedreiging	nee	ja (> 10 jaar inkomsten)	ja	18	nee	schaadt niet	schaadt niet	schaadt niet	< 1000	midden																
24	Gedenkbomen aanplant	ja	nee	ja	nee	nee	nihile bedreiging	nee	ja (> 10 jaar inkomsten)	nee	12	nee	schaadt mogelijk	schaadt niet	schaadt niet	1.000-10.000																	
25	Trekkershutten *	ja	ja	ja	nee	ja	kans op bedreiging	nee	ja (> 10 jaar inkomsten)	ja, is tijdloos	1, 5, 6, 7, 13, 15, 16, 17	ja	schaadt niet	schaadt niet	schaadt niet	10.000-100.000	midden																
26	Buitenbioscoop	ja	ja	ja	nee	nee	kans op bedreiging	nee	nee	ja	1, 13	ja	schaadt niet	schaadt niet	schaadt niet	1.000-10.000																	
27	Workshops ambachtelijk	ja	ja	potentie	nee	nee	kans op bedreiging	nee	nee	ja	1, 6, 7, 13, 16, 18	ja	schaadt niet	schaadt niet	draagt bij zelfstandig	< 1000																	
Legenda van mogelijke scores:																																	
hoogste score		ja	ja	ja	ja	ja	nihile bedreiging	ja	ja (> 10 jaar inkomsten)	ja	nr.	ja	draagt bij	draagt bij	draagt bij	< 1000	hoog:	> 7.500															
gemiddelde tot hoge score				potentie	mogelijk	mogelijk	kans op bedreiging	ja, procesafhankelijk		ja, is tijdloos			schaadt niet	schaadt niet	schaadt niet	1.000-10.000	midden:	1.500 - 5.000															
lage tot gemiddelde score													schaadt mogelijk	schaadt mogelijk	draagt bij zelfstandig	10.000-100.000	laag:	0 - 1.500															
laagste score		nee	nee	nee	nee	nee	wel bedreiging	nee	nee	nee			nee	schaadt wel	schaadt wel	schaadt wel	> 100.000	verlies:	< 0														
* Mogelijkheid is afhankelijk van 15. Camping																																	

Tabel 4.1: Mogelijkheden met de mate waarin zij aansluiten op de factoren (scores)

4.3 Toevoegen financiële factor

Het financiële aspect is van groot belang voor dit onderzoek, aangezien nieuwe inkomsten voor Natuurmonumenten de kern van dit onderzoek vormen. Bij het opstellen van de factoren en toetsen van de mogelijkheden hierop, werd geconstateerd dat een aantal mogelijkheden vanwege de financiële factoren zouden afvallen, terwijl het wel interessante mogelijkheden zijn. Dit heeft met name betrekking op de mogelijkheden voor de akkers. De kosten voor deze mogelijkheden zijn hoger dan de opbrengsten maar het betreffen mogelijkheden die voor een deel al moeten worden uitgevoerd vanwege het beleid en doel van Natuurmonumenten. De kosten worden dus al grotendeels gemaakt vanwege beheerdoelstellingen. Mede hierom is er voor gekozen om twee selectieronden uit te voeren waarbij de mogelijkheden in de eerste ronde niet geselecteerd worden op de financiële factor *'Inschatting jaarlijks saldo'*. Bovendien worden de mogelijkheden individueel getoetst terwijl sommige mogelijkheden gekoppeld aan elkaar meer potentie hebben, iets wat niet uit de toetsing naar voren komt. Door de selectie op te splitsen in twee rondes ontstaat er ruimte om logisch te redeneren over sterke combinaties en niet-toetsbare voordelen en nadelen van de mogelijkheden.

De mogelijkheden zijn in de tweede selectieronde getoetst op de factor *'Inschatting jaarlijks saldo'* en de scores hierop zijn toegevoegd aan de behaalde scores van de eerste ronde. De scores zijn gebaseerd op de hoogte van de saldo's die zijn ingedeeld in klassen, zoals weergegeven in tabel 4.2. Mogelijke scores voor *'inschatting jaarlijks saldo'* zijn 5, 10, 15 en -10 punten. De laatste score is een negatieve score wat inhoudt dat de mogelijkheid er in de eindscore op achteruit gaat ten opzichte van de eerste selectie, vanwege een negatief saldo. In bijlage 10 is de totale score weergegeven inclusief de financiële factor. Het jaarlijks saldo is geprognosticeerd en opgenomen in de toetsing van alle mogelijkheden die zijn overgebleven uit selectieronde 1. In bijlage 11 zijn respectievelijk de geprognosticeerde investeringskosten, jaarlijkse kosten, jaarlijkse opbrengsten en tot slot de saldo's uitgewerkt.

Tabel 4.2 en de tabel in bijlage 10 laten zien dat de mogelijkheden van de akkers jaarlijks tot verlies leiden waardoor de verhouding tussen deze en de andere mogelijkheden uit de eerste selectieronde kleiner wordt. De *camping* scoort net break-even. Bij deze toetsing zijn overlap in beheer en inkomsten uit subsidies niet meegenomen, aangezien de mogelijkheden afzonderlijk worden getoetst. Het hoogst op *'Inschatting jaarlijks saldo'* scoort *houtoogst bijgroei* en op gepaste afstand de *uitkijkboom*.

De mogelijkheden	Jaarlijks saldo <i>in euro</i>	Score Jaarlijks saldo	Score Jaarlijks saldo <i>in punten</i>
1 Bier	-12.261	verlies	-10
2 Paddenstoelen op stam	5.018	midden	+10
3 Houtoogst bijgroei	80.285	hoog	+15
5 Gelders roggebrood	-9.239	verlies	-10
6 Whisky	-1.643	verlies	-10
7 Mosterd	-11.507	verlies	-10
11 Kerstbomen	855	laag	+5
13 Berkensap	4.986	midden	+10
15 Camping	43	laag	+5
18 Bedrijfsuitjes	818	laag	+5
21 Uitzichtboom	14.426	hoog	+15
23 Gedenkbomen bestaand	1.561	midden	+10
25 Trekkershutten	3.936	midden	+10
Saldoklassen en mogelijke scores:			
hoog:	> 7.500		15
midden:	1.500 - 7.500		10
laag:	0 - 1.500		5
verlies:	< 0		-10

Tabel 4.2: Alle mogelijkheden uit de eerste selectie met berekende saldo's en scores

4.4 Extra overwegingen

Toevoeging van de financiële factor alleen is, zoals gesteld, niet van doorslaggevend belang voor de definitieve selectie want ook andere overwegingen spelen hierin een rol. Deze zijn samengevat in de factoren waarvan de score niet is omgezet in een puntenaantal, te weten: *'trekt nieuwe doelgroepen aan'* en *'te koppelen aan andere mogelijkheden'*.

Deze factoren hebben pas betekenis in een breder perspectief. Het is voor Natuurmonumenten bijvoorbeeld interessant om te weten of een mogelijkheid bepaalde doelgroepen aantrekt die ze meer willen bereiken (*'trekt nieuwe doelgroepen aan'*). Daarnaast kan de aanwezigheid van een nieuwe doelgroep – breder of groter publiek – zorgen voor hogere inkomsten doordat deze bezoekers ook geld uitgeven aan andere activiteiten in het gebied. Voor de slagingskansen en potentiële inkomsten van de mogelijkheid is het echter niet bepalend of de doelgroep nieuw is.

De factor *'te koppelen aan andere mogelijkheden'* is een belangrijke factor. Het is de verbindende factor die aangeeft welke mogelijkheden elkaar kunnen versterken. Daarbij horen ook mogelijkheden die efficiënter worden uitgevoerd dankzij de combinatie met een andere mogelijkheid. Hierop aansluitend is er, niet als factor opgenomen maar wel belangrijk voor de definitieve selectie, rekening gehouden met 'bijzondere' mogelijkheden aan de hand van de volgende categorieën⁴:

- A. Mogelijkheden die voor een deel al (moeten) worden uitgevoerd en bijdragen aan een (beheer)doel.
- B. Mogelijkheden met een multifunctionele investering.
- C. Mogelijkheden die afhankelijk zijn van een andere mogelijkheid.

Overlap van uitvoering van de mogelijkheid en beheer geeft niet alleen aan dat de mogelijkheid goed past in het gebied, maar kan ook financiële consequenties hebben (A). Sommige mogelijkheden zullen in de praktijk een hoger saldo hebben doordat een aantal van de kosten wegvallen. Kosten van deze maatregelen worden bijvoorbeeld al gemaakt in het huidige beheer, vanwege beheerdoelstellingen.

Bepaalde investeringen die horen bij een mogelijkheid (zoals het toiletgebouw van de camping) kunnen multifunctioneel gebruikt worden (B). Ze hebben dus een meerwaarde voor bestaande activiteiten of andere mogelijkheden die al dan niet gerealiseerd worden. Omdat het niet mogelijk is om hier bij de toetsing onderscheid in te maken wordt er per mogelijkheid van uitgegaan dat alle investeringen voor 100% bij de mogelijkheid horen en de kosten van een dergelijke investering zijn dus niet over meerdere mogelijkheden verdeeld. Hierdoor vallen de investeringskosten van de *camping* per saldo lager uit, wanneer naast de camping een van deze mogelijkheden wordt geselecteerd.

De keerzijde van een multifunctionele investering is dat mogelijkheden afhankelijk worden van andere mogelijkheden (C). Dit is van toepassing op de *trekkershutten* en *boomhutten* omdat de gasten gebruik dienen te maken van het toiletgebouw van de camping. De camping is dus een randvoorwaarde voor deze mogelijkheden.

⁴ naar categorieën van de 'bijzondere' mogelijkheden wordt hierna verwezen met bijbehorende hoofdletters (A, B of C)

4.5 Naar een definitieve selectie

De definitieve selectie is er op gericht om enerzijds de afzonderlijk meest kansrijke mogelijkheden te selecteren en anderzijds een goede combinatie van mogelijkheden te krijgen. Deze combinatie bestaat uit mogelijkheden die bijdragen aan de doelen van Natuurmonumenten en die goed bij elkaar passen, waarmee zo mogelijk efficiëntieslagen worden gemaakt. In de selectie is speciale aandacht voor mogelijkheden voor de akkers en benutting van het hele gebied.

Mogelijkheden zijn samen interessanter dan afzonderlijk omdat het enerzijds kansen biedt om kosten te besparen en anderzijds opbrengsten kan verhogen, doordat het gebied in zijn geheel aantrekkelijker wordt en beter aansluit op de omgeving. Daarnaast is het gunstig als de inkomsten afkomstig zijn van verschillende bronnen, om zo meer continuïteit en spreiding van risico's te bieden. Dit zijn belangrijke argumenten voor de definitieve selectie. De definitieve selectie vindt dus plaats op basis van alle factoren, zowel degene die punten zijn toegekend als degene die zijn benoemd als extra overweging. Het totale puntenaantal dat een mogelijkheid scoort is richtinggevend, maar dus niet doorslaggevend.

Op basis van punten kwam de *uitkijkboom* als sterkste mogelijkheid naar voren met een eindtotaal van 150. De mogelijkheid *Trekkershutten* had met 145 punten de een na hoogste score. Daarna volgen *Gelders roggebrood*, de *camping* en *gedenkbomen bestaand* met een gelijk aantal punten van 140. Hierop volgen zes mogelijkheden met 135 punten, één met een puntenaantal van 130 en één met 125. De puntenaantallen op de factoren van de eerste selectie en van de tweede selectie zijn weergegeven in tabel 4.3 (pagina 26).

Kijkende naar de puntenaantallen in de eerste en definitieve selectie, ligt het voor de hand om voor de uitkijkboom te kiezen, aangezien deze het hoogst scoort. De *trekkershutten* lijken ook een goede mogelijkheid maar alleen als de *camping* ook wordt geselecteerd, aangezien *trekkershutten* een afhankelijke mogelijkheid betreft (B). In vergelijking met *gedenkbomen bestaand* heeft *Gelders roggebrood* de voorkeur omdat hiermee hogere inkomsten van de akkers kunnen worden gegenereerd. Het betreft net als de andere akkermogelijkheden een mogelijkheid die voor een deel al moet worden uitgevoerd (A). De negatieve score van de mogelijkheid afzonderlijk (zoals alle mogelijkheden zijn gescoord) op de factor '*Inschatting jaarlijks saldo*' valt in de praktijk anders uit omdat een groot deel van de kosten al gemaakt wordt in het huidige beheer van de akkers.

Figuur 4.1: Uitzicht vanaf het Bergherbos

Mogelijkheid	Totaalscore 1e selectie	Score op 'Inschatting jaarlijks saldo'		Score definitieve selectie
21 Uitkijkboom	135	hoog	+15	150
25 Trekkershutten*	135	midden	+10	145
5 Gelders roggebrood	150	verlies	-10	140
23 Gedenkbomen bestaand	130	midden	+10	140
15 Camping	135	laag	+5	140
1 Bier	145	verlies	-10	135
6 Whisky	145	verlies	-10	135
7 Mosterd	145	verlies	-10	135
18 Bedrijfsuitjes	130	laag	+5	135
13 Berkensap	125	midden	+10	135
3 Houtoogst bijgroei	120	hoog	+15	135
2 Paddenstoelen op stam	120	midden	+10	130
11 Kerstbomen	120	laag	+5	125
4 Houtoogst productiebeheer	110			
16 Boomhutten*	110			
12 Plukbos(rand)	110			
14 Klimbos	100			
9 Biomassaverbranding	100			
17 Bungalows	100			
20 Decor voor externen	100			
26 Buitenbioscoop	100			
22 Uitkijktoren	95			
24 Gedenkbomen aanplant	95			
27 Workshops ambachtelijk	95			
19 Gymnastiekonderwijs	90			
8 Paddenstoelen in het bos	85			
10 Windenergie uit turbines	85			
Gemiddelde: 116				

* Mogelijkheid is afhankelijk van 15. Camping

Tabel 4.3: De mogelijkheden uit de eerste selectie getoetst op de financiële factor, in volgorde van hoge naar lage score.

De scores van de selectie maken voor de overige mogelijkheden geen verschil. Daarom wordt de doorslag voor het samenstellen van een goede combinatie gegeven door extra afwegingen op basis van de factoren die niet zijn meegenomen in de toetsing, op basis van de 'bijzondere' mogelijkheden (A, B of C) en met het oog op de toekomst. Onder het laatste wordt verstaan dat wanneer er bijvoorbeeld al een goede basis ligt voor een samenwerkingsverband, dat dit ook een argument kan zijn om een mogelijkheid te selecteren, of bijvoorbeeld omdat een mogelijkheid goede uitbreidingsmogelijkheden heeft.

Omdat de aanleiding van het onderzoek is om in ieder geval meer inkomsten van de akkers te genereren, ligt het voor de hand om *Gelders roggebrood* te selecteren voor de combinatie. Deze scoort het hoogst ten opzichte van de andere akkermogelijkheden. Ook in de eerste selectie scoorde *Gelders roggebrood* ten opzichte van alle andere mogelijkheden het hoogst. Bovendien blijkt uit contact met een biologische akkerbouwer^{viii} dat de teelt van rogge voor brood relatief weinig kans op falen heeft. Roggebrood is daarnaast in cultuurhistorisch opzicht interessant omdat rogge vroeger veel in het oosten van Nederland werd verbouwd.

De *uitkijkboom* en *Gelders roggebrood* vormen daarmee de twee hoofdmogelijkheden. Hierbij zijn vervolgens goed passende en financieel interessante mogelijkheden gezocht die samen met de hoofdmogelijkheden een sterke structuur vormen als nieuwe inkomstenbron van het Bergherbos.

Gedenkbomen bestaand scoort net zo hoog als *Gelders roggebrood* en de *camping* en past goed in een combinatie van mogelijkheden. Deze mogelijkheid is niet afhankelijk van andere mogelijkheden en wordt mogelijk positief beïnvloed door de aantrekkingskracht die andere mogelijkheden hebben op bezoekers en nieuwe doelgroepen. Daarnaast draagt *gedenkbomen bestaand* bij aan het draagvlak voor Natuurmonumenten en betreft het bewoners uit de omgeving goed bij het gebied doordat mensen zich er persoonlijk aan kunnen binden.

Met koppeling van mogelijkheden is ook een efficiëntieslag te maken. Door de mogelijkheid op de akkers niet te beperken tot één productiegewas wordt efficiënt ingespeeld op de teeltwisseling die noodzakelijk is voor een goede teelt. Daardoor dalen de kosten die voor elke akkermogelijkheid afzonderlijk zouden worden gemaakt. Dit betekent dat de saldo's zoals die nu afzonderlijk voor elke mogelijkheid zijn geprognosticeerd, lager zullen uitvallen wanneer er meerdere akkermogelijkheden worden gerealiseerd. Er hoeft dan namelijk niet 60% van het oppervlakte met groenbemester te worden ingezaaid ten behoeve van een wisselteelt. Met twee akkermogelijkheden wordt een deel van diezelfde grond benut voor hogere inkomsten uit productiegewassen.

Bier lijkt kansrijker ten opzichte van *mosterd* en *whisky* omdat *bier* meer wordt geconsumeerd en er al een goede basis ligt voor samenwerking en afname van het product. Voor de productie van mosterd in Nederland voor menselijke consumptie is weinig teeltinformatie bekend en er is geen stokerij in de buurt van het Bergherbos gevonden waar mogelijk de whisky kan worden gestookt, terwijl er voor het brouwen van *bier* goede mogelijkheden liggen bij het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem. Daar komt bij dat rogge ook in het brouwproces van *bier* gebruikt kan worden^{ix} en dat *bier* goede uitbreidingsmogelijkheden biedt voor de toekomst, omdat er ook andere granen en stoffen zoals spelt, tarwe en *berkensap* kunnen worden gebruikt om *bier* een bijzondere smaak te geven. Mosterdzaad voor verwerking tot *mosterd* zou afgenomen kunnen worden door de mosterdfabrieken in Almen en Doesburg maar vooralsnog biedt *bier* meer kansen.

De camping scoorde in de eerste selectie hoog maar heeft wel een lage score op '*Inschatting jaarlijks saldo*' wat komt door de multifunctionele investering in het toiletgebouw (B). De camping is desondanks wel interessant omdat het een goede basis vormt voor uitbreidingen in de toekomst, door het multifunctioneel gebruik van het toiletgebouw (te denken valt daarbij aan de *boomhutten*, *bedrijfsuitjes*, *workshops* en andere activiteiten zoals oogstfeesten). Daarnaast kunnen via de camping producten en diensten worden aangeboden en er worden meer doelgroepen aangetrokken, wat allebei weer bijdraagt aan andere mogelijkheden zoals de *uitkijkboom*. Ook omdat de *trekkershutten* gerealiseerd kunnen worden wanneer de camping wordt geselecteerd is de camping een goede toevoeging aan de combinatie van mogelijkheden voor nieuwe inkomsten uit het Bergherbos.

Een mogelijkheid die financieel erg aantrekkelijk is, is *houtoogst bijgroei* met een jaarlijks saldo van 80 duizend euro. Bovendien kan de realisatie van deze mogelijkheid goed aangepast worden op de doelen van Natuurmonumenten, door in plaats van de gehele bijgroei een deel ervan te oogsten.

De mogelijkheden die hierboven zijn aangevoerd kunnen samen een goede combinatie vormen die betrekking heeft op het hele gebied (akkers en bos), in relatie tot de omgeving staat (samenwerking en betrekken van de omgeving) en is gericht op verschillende doelgroepen. Deze combinatie kan de samenhang van het gebied versterken en past goed binnen bestaande structuren, wat een logische uitgangspositie vormt voor nieuwe inkomsten. Risico's worden gespreid en er wordt bijgedragen aan doelen van Natuurmonumenten.

Daarmee komt de definitieve selectie uit op de volgende zeven mogelijkheden:

- 21. Uitkijkboom;
- 5. Gelders roggebrood;
- 1. Bier;
- 23. Gedenkbomen bestaand;
- 15. Camping;
- 25. Trekkershutten;
- 3. Houtoogst bijgroei.

De selectie draait natuurlijk niet alleen om de financiën maar financiering is wel de aanleiding van de onderzoeksvraag. Daarom is in tabel 4.4 het resultaat van de geselecteerde mogelijkheden weergegeven, ondanks dat dit niet de uiteindelijke kosten en baten voor Natuurmonumenten.

<i>in euro</i> Combinatie- mogelijkheden	Afzonderlijke investeringskosten	Afzonderlijke jaarlijkse kosten	Afzonderlijke jaarlijkse opbrengsten	Afzonderlijk saldo
21. Uitkijkboom	38.531	10.144	24.570	14.426
5. Gelders roggebrood	0	18.334	12.600	-5.734
1. Bier	24.171	31.269	23.200	-8.069
23. Gedenkbomen bestaand	0	939	2.500	1.561
15. Camping	109.245	17.052	17.095	43
25. Trekkershutten	11.320	4.064	8.000	3.936
3. Houtoogst bijgroei	0	10.673	90.958	80.285
Totaal	183.267	92.474	178.923	86.448

Tabel 4.4: Afzonderlijke en totale financiën van de combinatiemogelijkheden

In de tabel zijn de financiën van de combinatiemogelijkheden afzonderlijk en in totaal weergegeven. Het totale saldo is 86 duizend euro per jaar. Dit bedrag komt bijna in zijn geheel voort uit de *houtoogst bijgroei*. De enige verliesgevende mogelijkheden betreffen de akkermogelijkheden, ondanks de verrekening van de efficiëntieslag die gemaakt wordt door de combinatieteelt (respectievelijk 3.505 en 4.192 euro).

De akkerbouwmogelijkheden zijn verliesgevend wat komt doordat de landbouwsubsidies buiten beschouwing zijn gelaten. Als Natuurmonumenten het zelf gaat uitvoeren, krijgen ze per hectare 80 tot 90 euro vergoeding, hetzelfde bedrag als wat ze nu ontvangen voor het beheer van de akkers. Dat maakt het op zichzelf nog niet rendabel maar het gaat wel om twee mogelijkheden die voor een deel al moeten worden uitgevoerd (A). De beheerkosten worden dus hoe dan ook gemaakt. Als deze kosten niet worden meegerekend, dan zijn de mogelijkheden rendabel.

De camping heeft een zeer lage winst maar in combinatie met de trekkershutten is het een redelijke inkomstenbron, zelfs met de hoge investering van het toiletgebouw. De gedenkbomen zijn een kleine plus, ondanks dat er zeer conservatief is berekend, namelijk op basis van 5 aanvragen per jaar. De uitkijkboom is de ideale combinatie van een gedegen inkomstenbron en meerwaarde voor het gebied en de beleving.

Bovenstaande berekeningen en keuzes zijn dus gemaakt zonder er rekening mee te houden hoe de mogelijkheden in de praktijk worden georganiseerd. In de praktijk kan er voor worden gekozen om alles zelf uit te voeren of deels uit te besteden. Investerings, kosten en baten liggen dan bij verschillende partijen (Natuurmonumenten e.a.). In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op hoe de mogelijkheden worden gerealiseerd en wat de uiteindelijke inkomsten en kosten dan zijn voor Natuurmonumenten.

5. Benutten van kansen

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de mogelijkheden in de praktijk kunnen worden gebracht. Vanuit deze uitgangssituatie wordt ingegaan op de effecten die dit met zich mee brengt, waarbij specifiek het beheer en financiën worden uitgelicht. Uiteindelijk ontstaat een totaalbeeld van de organisatie rond de mogelijkheden en financiële effecten voor Natuurmonumenten. Dit zijn essentiële elementen voor natuurmonumenten en de hoofdvraag van dit onderzoek: **Hoe kan Natuurmonumenten in Montferland met behoud van de gewenste natuur- en cultuurhistorische waarden, nieuwe inkomsten genereren uit eigen gebied, het Bergherbos?**

De selectieprocedure (hoofdstuk 3 en 4) was gericht op een combinatie waarbinnen alleen kansrijke mogelijkheden zijn geselecteerd en waarmee het risico gespreid is over meerdere mogelijkheden, waarmee verschillende doelgroepen worden aangesproken, een verbinding wordt gelegd met de omgeving en aangesloten wordt op de doelen van Natuurmonumenten. Maar dit betekent niet dat de combinatie van mogelijkheden vanzelf succesvol wordt. De organisatiestructuur is hierop van invloed.

De organisatie van de mogelijkheden is belangrijk voor de financiën van Natuurmonumenten en de uiteindelijke exploitant, maar is niet van invloed geweest op de scores op de factoren in het vorige hoofdstuk en daarmee ook niet op de selectie. De selectie is gedaan op basis van cijfers die vergelijkbaar zijn met elkaar, van de mogelijkheden afzonderlijk. Het maakt daarbij niet uit of Natuurmonumenten uiteindelijk de uitvoerder is en de kosten en baten draagt of een agrariër die erfpacht betaalt aan Natuurmonumenten. Daarvoor moest eerst worden aangetoond of een mogelijkheid kansrijk en wenselijk is. Wanneer een mogelijkheid niet wenselijk en kansrijk is, heeft het geen zin voor Natuurmonumenten. Ook niet als de uitvoering bij een agrariër of andere exploitant ligt. Er zal dan namelijk geen andere partij instappen.

Voor de uiteindelijke winst- en verliesrekening van zowel de mogelijkheden als die van Natuurmonumenten maakt de organisatorische invulling dus veel uit. Voor alle zeven mogelijkheden in de combinatie en hun organisatievorm geldt dat ze naast elkaar moeten kunnen worden gerealiseerd. Qua organisatorische invulling kunnen ze worden opgedeeld in 3 groepen, te weten: akkerbouw, toerisme en op zichzelf staande mogelijkheden (gedenkbomen en houtoogst). Daarbij wordt ingegaan op de uitvoering, of deze wordt uitbesteed, welke partijen kunnen worden betrokken en wat eventueel alternatieve organisatievormen zijn.

Er wordt een duidelijke keuze voor een organisatievorm voor iedere groep gemaakt. Deze heeft in eerste instantie betrekking op de vraag of Natuurmonumenten het zelf uitvoert of de uitvoering uitbesteedt. Belangrijke overwegingen zijn of Natuurmonumenten het kan, of het goed past bij haar kerntaken, of er koppelingen kunnen worden gemaakt en natuurlijk de financiën. Het financieel resultaat kan namelijk – net als door de organisatievorm – veranderen door de koppeling van mogelijkheden, wat het geval is bij de akkermogelijkheden *bier* en *Gelders roggebrood*.

Daarnaast is het belangrijk dat de mogelijkheden goed in het gebied en de omgeving passen, met behoud of eventueel versterking van de ruimtelijke kwaliteit. Daarvoor is in het begin van dit onderzoek al gekeken naar lopende projecten, regionale en landelijke ontwikkelingen, het gebied en de omgeving. Hiervan zijn in bijlage 2 de belangrijkste aspecten terug te vinden, waaruit mogelijkheden zijn ontstaan en waarop aansluiting is gezocht. Hieronder wordt beschreven hoe de geselecteerde combinatie van mogelijkheden in de praktijk kan worden gebracht, met aansluiting op elkaar en bestaande structuren. De combinatie van mogelijkheden wordt dus nu als één geheel uitgewerkt en daarbij wordt onderscheid gemaakt in de verschillende onderdelen van deze combinatie.

Op basis van deze uitwerking worden de effecten op het gebied, Vereniging Natuurmonumenten, beheer en de omgeving beschreven.

5.1 Organisatievormen

Het komt er in de praktijk op neer dat de kosten en opbrengsten voor Natuurmonumenten bij bepaalde mogelijkheden gelijk blijven aan de opbrengsten en kosten zoals die voor de toetsing zijn berekend. Voor andere mogelijkheden zal het betekenen dat Natuurmonumenten niet direct deze opbrengsten of kosten draagt, maar dat zij er op een andere manier aan verdient, doordat de organisatie en deze kosten en opbrengsten bij een andere partij komen te liggen.

De organisatie(vorm) is een van de elementen die bepalend is voor het uiteindelijke succes van de gecombineerde mogelijkheden. Welke partijen kunnen worden betrokken in de mogelijkheden, voert Natuurmonumenten een mogelijkheid zelf uit of kan het worden uitbesteed aan een exploitant? Zijn er partijen waarmee goed samengewerkt kan worden en wat kan dit bijdragen? Bij deze vragen hoort natuurlijk ook hoe Natuurmonumenten daar dan inkomsten aan over houdt, waarbij wordt ingegaan op de effecten van de mogelijkheden op de financiën, het gebied, de natuur- en cultuurhistorische waarden, de omgeving en het beheer. Maar nu eerst dus de organisatie.

Figuur 5.1: Inzaaien van de akkers in het Bergherbos

5.1.1 Akkerbouw op basis van erfpacht

De mogelijkheden die tot uitvoering kunnen komen op de akkers – *Gelders roggebrood* en *bier* – kunnen in dezelfde organisatievorm worden gerealiseerd. Sterker nog, dat is in dit geval noodzakelijk om kosten te besparen.

Voor de akkermogelijkheden wordt gestreefd naar een eindproduct en samenwerking met een andere partij om het eindproduct te ontwikkelen. De eindproducten zijn ambachtelijk en biologisch roggebrood en *bier*, streekeigen producten van het Bergherbos en Natuurmonumenten (bijvoorbeeld Gelders of Bergherbos' roggebrood en Bergherbos' bier). Samenwerken met andere partijen en verbinding met de omgeving heeft de grootste kans van slagen en draagt het meest bij aan de doelen van Natuurmonumenten. Samenwerking met andere partijen is dus een belangrijke versterking van de kansen. Om zoveel mogelijk meerwaarde aan de producten te geven, is het aan te bevelen om eerst in gesprek te gaan met potentiële partners die het eindproduct maken en mogelijk ook op de markt kunnen brengen. Vooral omdat het om specifieke producten gaat is het van belang om eerst afnemers voor het product te vinden, alvorens een bepaalde organisatievorm wordt gevolgd.

De organisatievorm kan vervolgens aangepast worden op de samenwerking, wat van belang is voor de continuïteit van de inkomstenbron. Wanneer er eenmaal een goede samenwerking op gang is en er goede producten worden geleverd, is de kans groot dat de samenwerking aanblijft waarmee een grotere zekerheid rond de afzet ontstaat. Er wordt namelijk een vertrouwensband opgebouwd en de specifieke wens van de afnemer wordt in vervulling gebracht, die om deze redenen graag het product blijft afnemen.

Figuur 5.2: Uitzicht op het Bergherbos vanuit de molen in Zeddum.

Om de eindproducten te realiseren hebben wij de volgende samenwerkingsverbanden voor ogen:

- Voor het ontwikkelen van *bier* kan samengewerkt worden met het Nederlands Openluchtmuseum. Hier ligt reeds een goede basis voor omdat het Nederlands Openluchtmuseum al gerst van andere gebieden van Natuurmonumenten gebruikt voor het brouwen van hun *bier*, wat kan worden aangevuld met gerst en hop uit het Bergherbos. Met deze samenwerking kan een ambachtelijk product geproduceerd worden waaraan mogelijk ook de naam van Natuurmonumenten of zelfs het Bergherbos kan worden gekoppeld.
- *Gelders roggebrood* kan geproduceerd worden door bakkers uit de omgeving en worden gemalen in de molen in Zeddam (figuur 5.2)

Naast deze praktische samenwerking voor de uitvoering na de oogst, kan er samengewerkt worden met partijen die kennis hebben over de teelt van hop omdat dit een ongebruikelijke teelt is.

Organisatievorm

Vervolgens kan de teelt van de gewassen in eigen regie worden gehouden of door een partij worden uitgevoerd die ook wil garanderen dat het product geleverd wordt aan de partner, anders staat de organisatievorm een samenwerking met partners in de weg. De teelt⁵ van de combinatie kan Natuurmonumenten zodoende op de volgende manieren tot uitvoering brengen:

- In eigen regie houden en een loonwerkersbedrijf inhuren voor de werkzaamheden. Machines worden eveneens ingehuurd. Het kost Natuurmonumenten weinig moeite om loonwerkers op tijd in te huren omdat het om een groot oppervlakte gaat, ten opzichte van andere akkers in de omgeving.
- Samenwerking aangaan met een agrariër uit de omgeving met een eigen bedrijf. De toeslagen die worden ontvangen vanuit landbouwsubsidies komen op naam van de agrariër, wat van invloed is op de hoogte van de toeslagen.
 - Reguliere pacht
 - Geliberaliseerde pacht
 - Erfpacht
 - Gebruik om niet

Het beheer van de akkers voor de productie van *bier* en roggebrood in eigen beheer is onwenselijk omdat de akkers nu meer op productie worden gericht, waarmee het beheer te ver afwijkt van de kerntaken van Natuurmonumenten omdat het meer een landbouwaangelegenheid is dan bij het beheer dat hoofdzakelijk gericht is op ecologie. Door het beheer van deze akkers uit te besteden kan Natuurmonumenten zich beter richten op het beheer van de akkers die juist meer op de ecologische waarde wordt gericht. Zodoende verdient samenwerking met een agrariër de voorkeur, mits dit mogelijk is.

Samenwerking met een agrariër kan worden aangegaan in de vorm van reguliere pacht, geliberaliseerde pacht, erfpacht of 'gebruik om niet'⁶. Erfpacht heeft de voorkeur. Reguliere pacht valt bij voorbaat af omdat deze niet opzegbaar is, er geen randvoorwaarden kunnen worden gesteld en Natuurmonumenten met deze contractvorm aan onwenselijke regels is gebonden. Bij 'gebruik

⁵ Hier wordt niet ingegaan op de praktische invulling van de teelt. Voor de praktische invulling voor de mogelijkheden op de akkers is er in bijlage 12 en bijlage 13 aangegeven wat er komt kijken bij het opstarten van een hopveld en gerst voor bier, en roggeteelt voor roggebrood, wat de werkzaamheden het jaar door inhouden en waar verder rekening mee moet worden gehouden.

⁶ de grond wordt in bruikleen gegeven

om niet' kunnen ook randvoorwaarden worden gesteld waardoor het beheer is gewaarborgd, maar het levert geen inkomsten op. Geliberaliseerde pacht kan wel in overweging worden genomen maar is niet opzegbaar en er zouden bij deze rechtsvorm twee aparte overeenkomsten gesloten moeten worden omdat de vaste afnemer niet als randvoorwaarde kan worden gesteld in het pachtcontract. Hiervoor zouden dan aparte afspraken moeten worden gemaakt maar de juridische consequenties en mogelijkheden hiervan zijn niet direct inzichtelijk. Geliberaliseerde pacht voor een periode korter dan zes jaar biedt wel ruimte om randvoorwaarden te stellen maar de periode van zes jaar is wel erg kort en valt daarom af. Wat de verdere mogelijkheden zijn om randvoorwaarden te stellen binnen geliberaliseerde pacht valt buiten dit onderzoek omdat daarvoor teveel in juridisch detail zou worden getreden. Omdat erfpacht naast onderstaande voordelen meer ruimte biedt voor randvoorwaarden is hier niet verder op ingegaan.

Een belangrijk verschil tussen erfpacht en geliberaliseerde pacht is dat, wanneer je het voor de langere duur afsluit, de regels van het pachtrecht voor een groot gedeelte een dwingend recht zijn, terwijl de regels van erfpacht voor een groot deel door de partijen zelf worden overeengekomen. Erfpacht biedt hierdoor de mogelijkheid om voorwaarden te stellen en over het algemeen is in de overeenkomst bepaald dat de zakelijke lasten en verzekeringskosten voor rekening van de erfpachter (agrariër) komen. De voorwaarden die verder aan de overeenkomst verbonden worden, zijn van invloed op de hoogte van de canon, een vergoeding die de erfpachter jaarlijks betaalt voor het recht.

Erfpacht wijkt ook af van pacht door de zakelijke werking. Erfpacht is namelijk gebonden aan de onroerende zaak in plaats van aan de persoon. Daardoor kan de erfpachter het erfpachtrecht ook aan derden vervreemden of met een hypotheek bezwaren. Erfpacht op landbouwgrond wordt afgesloten voor de periode van minimaal 26 jaar^x. Daarbinnen kunnen allerlei randvoorwaarden worden gesteld, waaronder ook de gewaskeuze en de afnemer. Bij het in ernstige mate tekort schieten aan dergelijke afspraken kan Natuurmonumenten de erfpacht opzeggen^{xi}. De erfpachter kan overigens wel het erfpacht doorverkopen aan een derde maar ook aan dergelijke regels kunnen voorwaarden worden verbonden, bijvoorbeeld toestemming van Natuurmonumenten.

Erfpacht is dus een passende organisatievorm om het beheer uit te besteden en toch de voorgestelde samenwerking aan te kunnen gaan. Wel moet er een agrariër worden gevonden die zich kan vinden in de samenwerking en bereid is om de akkers biologisch te beheren, volgens het EKO-keurmerk. Het is dus zaak om naast deze randvoorwaarden niet te veel andere beperkingen op te leggen. Ook kan Natuurmonumenten de erfpachter ruimte bieden om, indien noodzakelijk, op alternatieve afnemers over te kunnen stappen, door de bedrijfsvoering na een aantal jaar te evalueren. Ook van de zijde van de afnemer kan de situatie worden gewijzigd of de samenwerking aflopen. Er moet dus altijd ruimte blijven om over te gaan op andere afnemers en samenwerkingsverbanden, hiervoor wordt dan geëvalueerd. Er moet een langdurende constructie worden opgebouwd om alle regels, randvoorwaarden en ruimte voor wijzigingen goed op te stellen, zodat de akkers beheerd worden naar de wensen van Natuurmonumenten en het tegelijkertijd aantrekkelijk blijft voor een agrariër. Wanneer dat wordt gedaan, is erfpacht een goede organisatievorm om de mogelijkheden op de akkers te realiseren.

Met een erfpachtcontract dat gesloten wordt met een agrariër uit de omgeving, komen de risico's, jaarlijkse kosten en opbrengsten van de teelt bij de agrariër terecht. Natuurmonumenten draagt hierdoor niet langer de risico's en is wel verzekerd van inkomsten, in de vorm van een jaarlijkse canon. In dit opzicht heeft erfpacht ten opzichte van geliberaliseerde pacht overigens nog een voordeel omdat de vergoeding (canon) wordt bepaald op basis van langlopende staatsleningen en is dus marktconform. Bij geliberaliseerde pacht is de pacht prijs maximaal 2% van de vrije verkeerswaarde terwijl het canon van erfpacht al gauw 3% is. Ook de verdere afwikkeling van transport naar de afnemer en opslag van de oogst wordt georganiseerd door de agrariër, in samenspraak met de afnemer. Een canon van 3% van de grondwaarde is voor erfpacht gebruikelijk, namelijk op basis van de langlopende staatsleningen, maar dit is geen vereist minimum. Om het

voor een agrariër wel interessant te houden en om beperkende randvoorwaarden te kunnen stellen, is een canon van 1% reëler.

Terugkijkend naar de saldo's van de afzonderlijke mogelijkheden *Gelders roggebrood* en *bier* (hoofdstuk 4) kan de vraag worden gesteld, waarom een boer in deze samenwerking zou stappen. De saldo's waren immers negatief, ook met de besparing die ontstaat als ze samen worden uitgevoerd. De saldo's zijn ook negatief omdat in de toetsing subsidies niet zijn meegenomen bij het berekenen van de opbrengst. Zowel Natuurmonumenten als agrariërs ontvangen in de praktijk wel toeslagrechten. Agrariërs ontvangen een hogere vergoeding dan Natuurmonumenten, waardoor het saldo wel positief zal uitpakken. Dit verhaal geldt zowel bij erfpacht als bij pacht. Maar erfpacht heeft dus het voordeel dat Natuurmonumenten randvoorwaarden kan stellen.

Figuur 5.3: Akkers van het Bergherbos in de huidige situatie: eigen regie

Het beheer in eigen regie houden waarbij een loonwerkersbedrijf en machines worden ingehuurd voor de werkzaamheden heeft als voordeel dat je het gewenste beheer helemaal in eigen hand hebt, maar brengt wel meer kosten met zich mee. Als rekening wordt gehouden met de kosten die Natuurmonumenten toch al maakt voor het akkerbeheer en de besparingen die voortkomen uit de combinatieteelt, dan kan Natuurmonumenten wel verdienen aan *bier* en *Gelders roggebrood*. Echter, erfpacht levert meer inkomsten op omdat de kosten voor het huidige beheer wegvallen. Bovendien is landbouw niet de kernactiviteit van Natuurmonumenten. Wanneer er dus in de praktijk over wordt gegaan op een meer productiegericht beheer op de helft van de akkers, is uitbesteding aan een agrariër geen vreemde gedachte. In het huidige beheer van de akkers houdt Natuurmonumenten wel de eigen regie, maar is het beheer van de akkers hoofdzakelijk op de ecologische waarde gericht.

5.1.2 Toerisme en recreatie

Van de kansrijke mogelijkheden zijn er drie gericht op toerisme en recreatie: de *uitkijkboom*, de *camping* en de *trekkershutten*. De uitvoering van deze mogelijkheden kan in alle gevallen worden uitbesteed. Bij de organisatie van deze mogelijkheden wordt rekening gehouden met het versterkend effect dat mogelijkheden op elkaar kunnen hebben, bijvoorbeeld door het aantrekken van meer bezoekers of bepaalde doelgroepen. Net als bij de akkerbouw wordt het wel of niet uitbesteden van de organisatie mede bepaald op basis van de mate waarin de activiteit aansluit op de kerntaken van Natuurmonumenten.

5.1.2.1 Uitkijkboom in eigen beheer

Voor de *uitkijkboom* is er in de berekeningen reeds een keuze gemaakt op organisatorisch vlak. De uitkijkboom zal door Natuurmonumenten worden geëxploiteerd, waarbij er van uit is gegaan dat bezoekers de *uitkijkboom* betreden via een automatische toegangspoort waarvoor zij bij 't Peeske een kaartje kopen. Dit is ook goed mogelijk omdat Natuurmonumenten zelf de voorkeur heeft voor een locatie bij 't Peeske. Bij het berekenen van de kosten per afzonderlijke mogelijkheid is er al rekening mee gehouden dat 't Peeske vergoed wordt voor uitgifte van de toegangskaarten voor de uitkijkboom. De uitbater van 't Peeske heeft profijt van deze mogelijkheid, omdat het bezoekers aantrekt.

De uitkijkboom kan goed in eigen beheer worden uitgevoerd omdat er naast de investeringskosten weinig kosten en inspanning aan verbonden zijn. Natuurmonumenten moet alleen zorg dragen voor promotie, jaarlijkse inspectie en onderhoud en het schoonhouden van de voorziening, waarvoor een aantal keer per jaar personeel wordt ingehuurd.

De gekozen organisatievorm heeft de voorkeur boven het plaatsen van een toegangspoort waarvoor mensen ter plekke geld inwerpen. Dit heeft namelijk als risico dat wanneer zo'n installatie onbeheerd in het bos staat, deze gekraakt kan worden. Een medewerker bij de installatie zetten om deze (dag en nacht) te beheren is minder reëel bevonden dan de kaartverkoop vanuit 't Peeske te faciliteren, vanwege de extra kosten die dat met zich meebrengt.

Bovendien wordt hiermee, zoals gesteld, een koppeling gelegd tussen 't Peeske en de uitkijkboom. Net als de uitkijkboom en de aanwezigheid van 't Peeske maken verschillende activiteiten een verblijf op de camping of een overnachting in de trekkershutten interessanter en andersom levert de aanwezigheid van de camping meer bezoekers aan de uitkijkboom op. Op de langere termijn kunnen hierdoor opbrengsten van meerdere mogelijkheden stijgen.

5.1.2.2 Camping en trekkershutten in erfpacht

Het ligt voor de hand om de trekkershutten op het terrein van de camping te plaatsen, omdat het toiletgebouw van de camping ook functioneert als sanitaire voorziening van de trekkershutten. Daar is ook ruimte voor en het is organisatorisch handig. De uitvoering kan dan namelijk bij één dezelfde exploitant neergelegd worden. Voor een potentiële exploitant is het door deze combinatie aantrekkelijker om de camping te runnen omdat de opbrengst van meerdere doelgroepen afhangt. De camping kan in theorie onder eigen beheer, in verhuur of in erfpacht worden uitgegeven maar erfpacht verdient de voorkeur.

Toen de camping nog functioneerde, viel deze onder hetzelfde huurcontract als uitspanning 't Peeske. Wanneer de camping weer gefaciliteerd wordt zou dat in principe dus ook weer onder de uitbater van 't Peeske komen te vallen. In dat geval loopt de huur van de camping via 't Peeske. Voor de hoogte van de inkomsten van Natuurmonumenten maakt het niet uit of de huur via 't Peeske loopt of losgekoppeld wordt van het huidige contract. Verhuur van de camping en trekkershutten, ligt dus voor de hand en heeft ook de voorkeur boven een camping in eigen beheer. Het is echter ook mogelijk om in samenspraak met de uitbater van 't Peeske het contract los te koppelen waardoor het mogelijk wordt om de camping aan een andere exploitant in erfpacht te geven. De camping in eigen beheer zou inhouden dat Natuurmonumenten mensen in dienst moet nemen om de camping te exploiteren, een activiteit die niet aansluit op de kerntaken van Natuurmonumenten (beheer van natuur) en dus ongewenst is.

Net als bij de mogelijkheden op de akkers zullen randvoorwaarden moeten worden gesteld om onder andere de natuurwaarde en het landschappelijk beeld niet te schaden. Omdat er een sterke link ligt tussen recreatie op zich, de uitkijkboom en andere recreatie gerelateerde activiteiten die Natuurmonumenten nu en in de toekomst ontplooit, is een organisatievorm gewenst waarin Natuurmonumenten nog invloed heeft op de uitvoering en invulling van de camping en trekkershutten. Erfpacht is daarvoor een passende mogelijkheid omdat Natuurmonumenten zelf

regels kan bepalen, in samenspraak met de exploitant. Voor een exploitant is dit eveneens gunstig omdat hij zijn wensen ook kan aangeven in de afspraken, zolang die natuurlijk aansluiten op de visie van Natuurmonumenten.

Natuurmonumenten zal waarschijnlijk opdraaien voor de belangrijkste investering, namelijk het toiletgebouw. Natuurmonumenten heeft een voorkeur voor een bepaald toiletgebouw – vanwege de stijl, inpassing in de omgeving en duurzaamheid ervan – die maakt dat de camping maar net rendabel naar voren komt. Het is onwaarschijnlijk dat een andere partij deze investering op zich zal nemen als de keuze voor het gebouw niet vrij is. Hiertegenover staat dat het gebouw voor de lange termijn wordt neergezet, goed in het landschapsbeeld past en bovendien ook tijdens andere activiteiten kan worden gebruikt. Goede redenen voor Natuurmonumenten om hier toch in te investeren. Natuurmonumenten kan er ook voor kiezen om, onder bepaalde voorwaarden, de realisatie aan de erfpachter over te laten. Dan valt de investering niet onder de lasten van Natuurmonumenten maar moeten wel duidelijke randvoorwaarden worden gesteld aan de invulling hiervan. Voor het inzichtelijk maken van de kosten en opbrengsten voor Natuurmonumenten wordt er van uitgegaan dat Natuurmonumenten zelf investeert in het toiletgebouw, waarop de canon vervolgens wordt afgestemd.

Figuur 5.4: Bosbeeld van het beheertype ‘droog bos met productie’

5.1.3 Houtoogst bijgroei en gedenkbomen in eigen beheer

Naast de uitkijkboom wordt voor de mogelijkheden *houtoogst bijgroei* en *gedenkbomen bestaand* de uitvoering in eigen beheer voorzien. Deze mogelijkheden sluiten goed aan op de kerntaken van Natuurmonumenten en vergen niet veel meer tijd bovenop de bestaande activiteiten.

De mogelijkheid Houtoogst bijgroei houdt in dat er meer hout geoogst wordt waarbij het beheerdoel niet beperkt is tot de gewenste natuurwaarde maar ook is gericht op houtproductie. Het ligt voor de hand om de oogst van de bijgroei op dezelfde manier te organiseren als in het huidige beheer. De blesinstructies worden dan door Natuurmonumenten zelf opgesteld en de velling wordt uitbesteed aan het private bosbouwbedrijf dat nu ook de vellingen uitvoert⁷.

⁷ Van deze situatie is ook uitgegaan bij de berekeningen van het saldo in bijlage 15.

Over de exacte invulling van deze mogelijkheid ontstaat snel discussie voor wat betreft de hoeveelheid bijgroei die geoogst zou moeten worden en hoe deze verdeeld zou zijn over de bostypen. Daarom is er gekozen voor een vorm die past binnen de natuurvisie, door alleen van de ongewenste naaldbomen de volledige bijgroei te oogsten en de A-locaties⁸ te ontzien. Op deze manier kan er altijd voor gekozen worden om een kleiner deel van de bijgroei te oogsten waardoor nog steeds hogere inkomsten gegenereerd kunnen worden. Alleen in de beheertypen 'droog bos met productie' (figuur 5.4) en 'dennen-, eiken-, beukenbos'⁹ wordt op de boomsoorten douglas, Japanse lariks en fijnspar een groepsgewijze hoogdunning toegepast. Dit betekent dat er bij de eindkap niet een kaalkap zal plaatsvinden maar dat de bomen die rijp zijn voor de eindkap door de jaren heen uit het perceel worden gedund. Bij deze oogstwijze zullen ook verjongingsgaten gecreëerd worden voor een nieuwe generatie bos^{xii}.

De gedenkbomen worden in eigen beheer georganiseerd wat inhoudt dat Natuurmonumenten zelf de contracten sluit met mensen die graag een gedenkboom willen adopteren voor de periode van 10 jaar. Daarnaast zorgt Natuurmonumenten ervoor dat de bomen worden voorzien van een benoeming op locatie. Gezien de frequentie waarmee dit op een jaar plaatsvindt en de aard van de werkzaamheden is dit goed in eigen beheer te houden. In het contract moet goed worden vastgelegd wat de consequenties zijn wanneer een boom door toedoen van bijvoorbeeld storm, beschadigd wordt en mogelijk zelfs gekapt moet worden. Natuurmonumenten moet namelijk wel ruimte houden om dan het noodzakelijke beheer uit te voeren, zonder zich daarbij te laten beperken door afspraken met de donateur van een gedenkboom.

5.2 Effecten op de korte en lange termijn

In dit hoofdstuk worden de effecten van de combinatie van de mogelijkheden met de voorgestelde organisatievormen beschreven. Het gaat daarbij om de effecten op het beheer, op de omgeving, op Vereniging Natuurmonumenten en op de financiën van Natuurmonumenten en potentiële exploitanten.

5.2.1 Effecten op het Bergherbos en beheer

Het fysieke beeld van het Bergherbos verandert in de zin dat er nieuwe objecten aanwezig zullen zijn zoals de uitkijkboom en het vastgoed van de camping. De akkers blijven het gewenste landschapsbeeld houden, op 0,1 hectare na, waar dan een hopveld komt (figuur 5.4). Het gaat om bescheiden mogelijkheden die niet opvallend in het landschap aanwezig zijn. Zo is de uitkijkboom gelijk aan de hoogte van het bos en krijgt de camping een passend gebouw. De gedenkbomen zijn goed zichtbaar doordat ze vrijgesteld zijn en zijn voorzien van een eenvoudige gedenkplaat.

Door de toename van bedrijvigheid die ontstaat door realisatie van de camping, trekkershutten en de uitkijkboom, zal het bezoekersaantal stijgen. Daardoor wordt er enerzijds via de mogelijkheden meer verdiend (aan de bestedingen van bezoekers) en anderzijds moeten er op de langere termijn voorzieningen op worden aangepast. De hogere druk die geleidelijk op het gebied komt te liggen, kan goed opgevangen worden in de daarvoor aangewezen zones en door de bestaande routestructuren. Het netwerk aan wandelpaden in het Bergherbos is zeer uitgebreid en hieraan kunnen allerlei wandelroutes gekoppeld worden, naast de huidige lange afstandsroutes het Pieterpad en het Naoberpad. Doordat de mogelijkheden een bescheiden karakter hebben en goed aansluiten op de huidige structuren zal het bezoekersaantal niet snel een probleem vormen. Het hogere bezoekersaantal hoeft geen negatieve invloed te hebben op de natuur- en beleevingswaarde, zolang dit begeleid wordt door de routestructuren goed te benutten en onderhouden.

⁸ Een A-locatie betekent dat het bos hier een hoge ecologische waarde heeft, veel kenmerken vertoont van het loofbos dat hier van nature voor komt en bekend is als oude bosgroeiplaats.

⁹ P. Schipper, H. Sieber. (15 juni 2009). *Index natuur en landschap, onderdeel natuurbeheertypen*. Geraadpleegd mei 2012.

De bedrijvigheid zal zich vooral concentreren in de omgeving van 't Peeske waardoor de beleving in dit deel verandert. De rust neemt hier af maar zal in de rest van het gebied behouden blijven. Ook

Figuur 5.5: Landschappelijke uitstraling van een hopveld: hopplanten in rijen.

het recreatief onderhoud zal rond 't Peeske intensiever worden, zoals het onderhoud van paden, legen van prullenbakken en bewegwijzering. Op de lange termijn moet er wel worden gedacht aan spreiding van de bezoekers door nieuwe activiteiten te realiseren zodat het gebied rond 't Peeske wordt ontlast (figuur 5.6). En dan gaat het niet om spreiding in de kern van het gebied maar aan de randen, bij de andere ingangen. Er kan bijvoorbeeld meer aandacht op een ingang worden gevestigd door iedere ingang een eigen thema te geven. Hierbij kan ook worden gedacht aan activiteiten die net buiten het gebied plaatsvinden, binnen het thema en in samenwerking met partijen uit de omgeving. Ook kunnen er activiteiten aan de akkers gekoppeld worden, zoals oogstfeesten en culinaire tochten, wat de samenhang van het gebied versterkt, bijdraagt aan beleving en draagvlak maar ook andere (kwetsbare) delen van het gebied ontlast.

Door de mogelijkheid houtoogst verandert het beheer van het bossen. In de bossen met het doel Droog productie bos wordt jaarlijks de volledige bijgroei geoogst. Voor wat betreft de houtoogst bijgroei zal in het 'dennen-, eiken- en beukenbos' de samenstelling van de opstand veranderen doordat hier de volledige bijgroei van de ongewenste naalddsoorten wordt geoogst.

De kans is aanwezig dat door de veranderende samenstelling van de opstand in het omvormingsbos, in positieve zin kleine verschuivingen zullen optreden in de voorkomende flora en fauna. Aan het beheer zelf verandert verder niets, de houtoogst vindt tegelijk plaats met de huidige vellingen en het vindt nog steeds plaats onder het FSC-keurmerk. De verandering in de opstand zal op korte termijn een nihil effect hebben op de beleving maar op de lange termijn wordt het bos natuurlijker, wat bijdraagt aan de belevingswaarde. Daartegenover staat dat er tijdens het oogsten een kleine

toename van overlast kan worden ervaren door het geluid dat geproduceerd. Er wordt niet vaker geoogst maar het oogsten duurt wel langer door de hoeveelheid hout die geoogst wordt.

De ecologische waarde zal in het dennen-, eiken- en beukenbos toenemen doordat er steeds minder douglas, Japanse lariks en fijnspar in de opstand aanwezig zal zijn. Inheemse soorten krijgen hierdoor meer kans waardoor de biodiversiteit toeneemt^{xiii}. Ook de dynamiek van het bos wordt verhoogd doordat een nieuwe generatie bomen de kans krijgt om zich te vestigen op plekken waar meer licht de bodem bereikt. Hierdoor ontstaat een grotere variatie in leeftijdsklassen.

Op de helft van de akkers wordt het huidige beheer voortgezet maar met meer nadruk op de ecologische waarde. Dit wordt mogelijk gemaakt door de andere helft van de akkers op productie te richten met de mogelijkheden roggebrood en *bier*. Het beheer op de akkers van deze mogelijkheden maakt een transitie naar landbouw waardoor de ecologische waarde ter plaatse afneemt, maar niet drastisch omdat het ecologische landbouw betreft. Door historische rassen te kiezen voor de teelt van gerst en rogge zoals sint Jansrogge, wordt bijgedragen aan de cultuurhistorische waarde van het gebied. Tegenover de ecologische waardedaling op de locatie ter plaatse staat dus wel de hogere ecologische waarde op de andere helft van de akkers.

Figuur 5.6: Entree van uitspanning 't Peeske

5.2.2 Effecten op de relatie Natuurmonumenten en omgeving

Een aantal effecten op de relatie tussen Natuurmonumenten en de omgeving hebben de revue al gepasseerd. Dat komt doordat de effecten vaak nauw aan elkaar verbonden zijn. Zo heeft meer bedrijvigheid effect op het gebied maar ook op Vereniging Natuurmonumenten en de omgeving.

Door de realisatie van de camping zullen bezoekers voor langere tijd in het gebied verblijven waarbij ze behoefte hebben aan gevarieerde activiteiten om een paar dagen te vullen^{xiv}. Daarvoor zullen ze zich ook richten op de omgeving van het Bergherbos: de omliggende dorpen en het landelijk gebied. Het is te verwachten dat er door het toenemende aantal bezoekers in de toekomst behoefte is aan meer activiteiten. Dan kan ook een van de andere mogelijkheden uit dit onderzoek worden aangedaan.

Natuurmonumenten vergroot haar draagvlak door bezoekers een gevarieerd aanbod te bieden en verschillende doelgroepen aan te trekken. De mogelijkheden van de akkers bieden niet alleen inkomsten maar met de eindproducten kan Natuurmonumenten ook nieuwe doelgroepen bereiken. Daar moet dan wel op worden ingezet, door culinaire routes aan te geven en passende activiteiten te organiseren zoals oogstfeesten, maar vooral ook door de eindproducten terug te laten komen in het gebied, via verkoop in 't Peeske, winkels in de omgeving maar ook bij de samenwerkingspartners buiten het gebied. Zo wordt een nieuwe doelgroep bereikt, die via deze structuren in contact komt met het gebied. Hierin kan de omgeving heel goed betrokken worden, bijvoorbeeld door externe partijen tijdens oogstfeesten de gelegenheid te geven om hun eigen product of dienst te promoten of aan te bieden. De akkers worden zo optimaal benut, door enerzijds het beheer te financieren en anderzijds het gebied te onderscheiden door deze bijzondere combinatie van activiteiten, duurzame productie, landschapsbehoud en natuurbeheer.

Met de mogelijkheden wordt aangesloten op het nieuwe positionering van Natuurmonumenten zoals die in het jaarverslag 2011 is geformuleerd¹⁰. Doordat het gebied aantrekkelijker wordt voor recreatie, wordt de regionale economie versterkt door meer bedrijvigheid waarop het lokale bedrijfsleven kan inspelen.

¹⁰ Zie bijlage 1.

5.2.3 Effecten op financiën

De mogelijkheden met de organisatievormen zoals die in paragraaf 5.1 zijn beschreven, krijgen in combinatie met elkaar een ander resultaat dan de kosten en opbrengsten van de mogelijkheden afzonderlijk. Dat komt door de efficiëntieslagen die gemaakt worden door deze mogelijkheden te combineren, door de kenmerken van de verschillende 'bijzondere' mogelijkheden (paragraaf 4.4) en natuurlijk de organisatievormen. Door de organisatievormen komen lasten en inkomsten ook bij andere partijen te liggen, namelijk de exploitant van het campingterrein en de agrariër die de gerst, hop en rogge zou telen. Natuurmonumenten verdient geld aan de uitbesteding van deze mogelijkheden (*bier, Gelders roggebrood, camping en trekkershutten*) en aan de directe inkomsten uit de *uitkijkboom* en *houtoogst bijgroei*.

Op de lange termijn zullen de inkomsten voor de op recreatie gerichte mogelijkheden toenemen, wat met name tot stand komt door een hoger bezoekersaantal. De mogelijkheden bieden voldoende ruimte om het aanbod uit te breiden met activiteiten, arrangementen en verbindingen met de rest van het gebied en de omgeving.

Voor de erfpacht geldt dat de inkomsten kunnen toenemen omdat de canon tussentijds kan worden herzien, met als doel om de canon waardevast te laten zijn. Dit wordt gedaan door een canonherziening of indexering waarbij in beide gevallen sprake is van een marktconform niveau¹¹.

In de volgende paragrafen wordt ingegaan op de jaarlijkse effecten op de financiën van Natuurmonumenten en andere potentiële dragers van de mogelijkheden.

¹¹ Canonherziening is de aanpassing van de canon aan de actuele grondwaarde of van het canonpercentage. Indexering is jaarlijks, 2- of 3-jaarlijks en aanpassing vindt plaats op basis van het prijsindexcijfer voor gezinsconsumptie van het CBS. Bron: http://www.grondbezit.nl/tl_files/fpg_pdfs/110915_erfpacht.pdf, Geraadpleegd: april 2012.

5.3 Resultaat voor Natuurmonumenten

In tabel 5.1 is het overzicht van de winst- en verliesrekening plus de investeringskosten voor Natuurmonumenten weergegeven. Er liggen in de praktijk dus zeker kansen om meer inkomsten uit het Bergherbos te genereren. Het grootste verschil wordt gemaakt door de efficiëntieslag en uitbesteding van de mogelijkheden voor de akkers. Natuurmonumenten moet een behoorlijke investering doen van ruim 180 duizend euro, maar daar staat tegenover dat de jaarlijkse extra inkomsten 121 duizend euro bedragen. De investering kan dus snel worden terugverdiend waardoor de jaarlijkse kosten op langere termijn bovendien zullen afnemen.

<i>in euro</i> Combinatie- mogelijkheden	Investeringskosten	Jaarlijkse kosten	Jaarlijkse opbrengsten	Jaarlijks saldo
21. Uitkijkboom	38.531	10.144	24.570	14.426
23. Gedenkbomen bestaand	0	939	2.500	1.561
3. Houtoogst bijgroei	0	10.673	90.958	80.285
5 & 1. Akkerbouw	24.171	1.450	25.658	24.208
15 & 25. Campingterrein	120.565	7.234	7.500	266
Totaal	183.267	30.440	151.186	120.746

Tabel 5.1: Kosten en opbrengsten voor Natuurmonumenten

Desondanks zijn de mogelijkheden ook voor potentiële uitvoerders nog steeds interessant. Er is geen enkele mogelijkheden waarop niks verdiend wordt. Dat laat tabel 5.2 zien. Alleen de camping zou als losstaande mogelijkheid 546 euro verlies draaien maar in combinatie met de trekkershutten is dit een rendabele mogelijkheid. Dit verlies is bovendien te wenden aan het feit dat de canon is afgestemd op de investering van het toiletgebouw, die door Natuurmonumenten wordt gedaan. In de praktijk kan de canon voor zowel de camping als de akkers worden aangepast om te kunnen onderhandelen. De bedragen met betrekking tot erfpacht zijn in de tabellen 5.1 en 5.2 gebaseerd op een canon van 1%.

De opbrengsten voor Natuurmonumenten vanuit de akkerbouw bestaan dus uit de canon. Voor de volledigheid zou de besparing van de beheerkosten hier van af kunnen worden getrokken en de inkomstenderving eraf maar deze bedragen zijn nagenoeg gelijk.

Voor de erfpachters houdt het in dat zij de jaarlijkse kosten en de kosten van de canon dragen. De canon voor de camping is gebaseerd op de rente op de lening voor de investering, die Natuurmonumenten jaarlijks betaalt. Daardoor valt de camping als losstaande mogelijkheid negatief in de cijfers maar in combinatie met de trekkershutten heeft het een jaarlijks saldo van 3.713. Hierbij wordt benadrukt dat de cijfers conservatief zijn en dat de opbrengsten in de praktijk dus positiever kunnen uitvallen.

<i>in euro</i>				
Combinatie-mogelijkheden	Investeringskosten	Jaarlijkse kosten	Jaarlijkse opbrengsten	Jaarlijks saldo
5. Gelders roggebrood	0	24.203	25.800	1.597
1. Bier	0	27.585	36.400	8.815
15. Camping	0	17.997	17.095	-903
25. Trekkershutten	0	3.385	8.000	4.615
5 & 1. Akkerbouw	0	51.788	62.200	10.412
15 & 25. Campingterrein	0	21.382	25.095	3.713

Tabel 5.2: Kosten en opbrengsten voor de erfpachters

De mogelijkheden bieden dus financieel perspectief en dragen bovendien bij aan het draagvlak en aan andere doelstellingen van Natuurmonumenten. De producten van de akkers kunnen verder worden uitgewerkt als echte Natuurmonumentenproducten. Het Bergherbos vormt met haar veelzijdigheid (akkers, bos, cultuurhistorie, reliëf, recreatieaanbod) een geschikt pilotgebied om nieuwe inkomsten uit eigen natuurgebieden te genereren en te experimenteren met het ontwikkelen van Natuurmonumentenproducten in het bijzonder. Het gaat dan om échte natuurproducten waarmee klanten van deze producten bijdragen aan het natuurbehoud en verantwoorde teelt van voedsel. De identiteit van de regio sluit hier naadloos op aan, namelijk zelfvoorzienendheid.

Om de veelzijdigheid van het gebied te benadrukken kan het huidige aanbod van wandel-, fiets-, ruit-, en MTB-routes op de lange termijn worden uitgebreid met een culinaire route die voert langs de akkers, de molen in Braamt waar producten van de akkers verwerkt worden, 't Peeske waar je Gelders of nog beter, Bergherbos' roggebrood kan eten (een van de verantwoorde producten van Natuurmonumenten), plukakkerranden en vruchtdragende struiken en bomen. Op deze route kunnen de ambachtelijke producten van de akkers worden aangeboden en er kunnen bovendien educatieve programma's aan verbonden worden, bijvoorbeeld over het eten in oorlogstijd, waar men de loopgraven die in het gebied aanwezig zijn, passeert. Met een dergelijke route en andere activiteiten rond een ambachtelijk thema kan Natuurmonumenten draagvlak creëren voor Natuurmonumentenproducten.

Er is ruimte om de mogelijkheden zoals die in dit rapport zijn beschreven en berekend, aan te passen naar behoefte en vermogen op termijn. Ook de mogelijkheden die niet in de eindselectie zijn gekomen, kunnen later aangewend worden om activiteiten uit te breiden. Er kan bijvoorbeeld *berkensap* worden gewonnen wat verwerkt wordt in het Bergherbos' bier dat in samenwerking met het Openluchtmuseum wordt geproduceerd.

7. Conclusie

Vanuit de achtergrond dat de overheid minder geld beschikbaar stelt voor natuur en landschap en Natuurmonumenten onafhankelijker wil opereren luidt de centrale vraag van dit onderzoek als volgt:

Hoe kan Natuurmonumenten in Montferland met behoud van de gewenste natuur- en cultuurhistorische waarden nieuwe inkomsten genereren uit eigen gebied, het Bergherbos?

Uit dit onderzoek naar mogelijkheden om nieuwe inkomsten uit het Bergherbos te genereren blijkt dat er inderdaad kansen liggen om inkomsten uit het eigen gebied te genereren. Voor sommige mogelijkheden moet wel het beheer worden aangepast maar het hoeft zeker niet ten koste te gaan van de gebiedskwaliteiten. Uit het onderzoeksgebied, het Bergherbos in Montferland, zijn nieuwe inkomsten te genereren door kansrijke mogelijkheden te combineren.

Hierbij is ook voldaan aan de wens van Natuurmonumenten om het hele gebied te betrekken in het onderzoek, maar met speciale aandacht voor de akkers omdat hiervoor wordt gedacht aan een opsplitsing in het beheer om enerzijds de kwaliteit van een deel van de akkers te verhogen voor akkerflora en -fauna, en om anderzijds een deel van het beheer meer te richten op productie, zo het beheer te kunnen financieren.

Om de centrale vraag te beantwoorden is ingezet vanuit een brede oriëntatie en zijn op basis van de bestaande situatie, ontwikkelingen, de visie van Natuurmonumenten, referenties en brainstormsessies, mogelijkheden voor nieuwe inkomsten ontstaan en onderzocht. De huidige samenstelling, ruimtelijke constellatie en de visie van Natuurmonumenten bieden kansen voor verdienmogelijkheden op verschillende vlakken die aansluiten bij de wensen van Natuurmonumenten. Vanuit dit traject zijn 27 verdienmogelijkheden opgesteld die voortkomen uit verschillende natuurfuncties van het Globaal ecologisch model¹².

Kansrijke mogelijkheden

Bovenstaande elementen zijn omgezet in factoren om deelvraag 3 te kunnen beantwoorden. Met de gebruikte factoren en door de mogelijkheden hierop te scoren, ontstaat het juiste beeld om een gedegen selectie te kunnen maken. Daarbij gaat het er om dat de mogelijkheden goed in het gebied passen, dat er draagvlak voor is en dat ze gunstige effecten hebben die voor Natuurmonumenten van belang zijn.

Op basis van de scores en verdere afwegingen is inzichtelijk gemaakt waar kansen liggen. De volgende zeven mogelijkheden zijn als meest kansrijke combinatie geselecteerd:

- Uitkijkboom;
- Gelders roggebrood;
- Bier;
- Gedenkbomen bestaand;
- Camping;
- Trekkershutten;
- Houtoogst bijgroei.

¹² Naar een Globaal Ecologisch Model voor de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland, 1978, E. Van der Maarel en P.L. Dauvellier

Deze combinatie van mogelijkheden was niet de enige mogelijke combinatie maar op basis van de scores naar verwachting wel de meest kansrijke, zeker in een startsituatie. De mogelijkheden hebben bovendien potentie om in de toekomst uitgebreid te worden en kunnen goed worden gekoppeld aan huidige structuren en aan elkaar. De andere mogelijkheden die zijn gescoord, zijn dus niet direct onbruikbaar en kunnen eventueel in de toekomst een welkome aanvulling vormen op bovenstaande geselecteerde combinatie.

Benutten van kansen

Voor de geselecteerde combinatie is beschreven in welke organisatievorm deze het beste kunnen worden gerealiseerd en hoe samenwerkingsverbanden de mogelijkheden kunnen versterken. De uitkijkboom, gedenkbomen bestaand en houtoogst bijgroei zal Natuurmonumenten zelf uitvoeren en de overige mogelijkheden worden in erfpacht gegeven aan een agrariër uit de omgeving en een exploitant voor het campingterrein met de trekkershutten. In deze organisatievormen heeft Natuurmonumenten voldoende invloed op de invulling van de mogelijkheden, doordat ze randvoorwaarden kan stellen. Natuurmonumenten draagt daarbij wel zorg voor de belangrijkste investeringen. Op basis van de aanbevolen organisatievormen en het koppelen van de mogelijkheden genereert Natuurmonumenten inkomsten vanuit de canon van erfpacht die zij ontvangt van uitvoerende partijen en de kosten en opbrengsten vanuit de mogelijkheden die Natuurmonumenten in eigen beheer uitvoert. De financiële resultaten zijn weergegeven in onderstaande tabel:

<i>in euro</i> Combinatie- mogelijkheden	Investeringskosten	Jaarlijkse kosten	Jaarlijkse opbrengsten	Jaarlijks saldo
21. Uitzichtboom	38.531	10.144	24.570	14.426
23. Gedenkbomen bestaand	0	939	2.500	1.561
3. Houtoogst bijgroei	0	10.673	90.958	80.285
5 & 1. Akkerbouw	24.171	1.450	25.658	24.208
15 & 25. Campingterrein	120.565	7.234	7.500	266
Totaal	183.267	30.440	151.186	120.746

Tabel 5.1: Kosten en opbrengsten voor Natuurmonumenten

Natuurmonumenten moet een behoorlijke investering doen van ruim 180 duizend euro, maar daar staat tegenover dat de jaarlijkse extra inkomsten 121 duizend euro bedragen. De investering kan dus snel worden terugverdiend waardoor de jaarlijkse kosten op langere termijn bovendien zullen afnemen.

Effecten

De mogelijkheden hebben geen negatieve invloed op de gebiedskwaliteiten, mits de bestaande (route)structuren worden benut om alles in goede banen te leiden. Door de mogelijkheden zal het bezoekersaantal toenemen en door de camping verblijven mensen meerdere dagen in het gebied wat ook van positieve invloed zal zijn op de regionale economie. Voor wat betreft het beheer dat beïnvloed wordt door de *houtoogst bijgroei*, zal in het 'droog bos met productie' en in het 'dennen-, eiken- en beukenbos'¹³ de samenstelling van de opstand veranderen waardoor in positieve zin een kleine verschuiving van flora en fauna plaatsvindt in deze gebieden.

¹³ P. Schipper, H. Sieber. (15 juni 2009). *Index natuur en landschap, onderdeel natuurbeheertypen*. Geraadpleegd mei 2012.

Het beheer van de akkers wordt opgesplitst in enerzijds beheer van 60 hectare akker dat juist is gericht op de ecologische waarde en anderzijds beheer van de 60 hectare waarop de mogelijkheden bier en Gelders roggebrood worden gerealiseerd, dat wordt gericht op de productie van deze biologische, ambachtelijke producten. Tegenover de ecologische waardedaling op de locatie van de akkermogelijkheden ter plaatse staat een hogere ecologische waarde op de andere helft van de akkers, wat mogelijk wordt gemaakt door de hogere inkomsten.

De combinatie van mogelijkheden kan de samenhang van het gebied versterken en past goed binnen bestaande structuren. Risico's worden gespreid en er wordt bijgedragen aan doelen van Natuurmonumenten. Natuurmonumenten vergroot haar draagvlak door bezoekers een gevarieerd aanbod te bieden en verschillende doelgroepen aan te trekken. De verdienmogelijkheden dragen daarmee niet alleen bij op het financiële vlak maar ook op andere doelstellingen van Natuurmonumenten.

Aanbevelingen

Wanneer Natuurmonumenten besluit om de kansen te benutten zijn onderstaande aanbevelingen van belang. In dit onderzoek is beschreven wat de mogelijkheden inhouden en hoe deze georganiseerd kunnen worden maar het voortraject van de realisatie is hiermee niet af. Daarvoor is verder vervolgonderzoek nodig en moeten een aantal aspecten in acht worden genomen. Op basis van de bevindingen bevelen wij het volgende aan:

- Een vervolgonderzoek in de omgeving naar de behoefte aan de voorgestelde mogelijkheden.
- Zoveel mogelijk aansluiting zoeken op samenwerkingsverbanden, onder andere om de productie van ecologisch gewassen die in cultuurhistorisch opzicht interessant zijn, mogelijk te maken en deze producten een meerwaarde te geven.
- Het Bergherbos verleent zich uitstekend als pilotgebied om nieuwe inkomsten uit eigen natuurgebieden te genereren en te experimenteren met het ontwikkelen van Natuurmonumentenproducten in het bijzonder.
- Aansluitend op het pilotgebied is vervolgonderzoek naar de behoefte en visie van leden en de bevolking naar Natuurmonumentenproducten.
- Niet alleen kunnen de kansen worden versterkt maar ook een goede volgorde staat de continuïteit bij, bijvoorbeeld door eerst afnemers te zoeken voor de producten.
- De uitbreidingsmogelijkheden van de mogelijkheden benutten door met nieuwe activiteiten hierop aan te sluiten en de mogelijkheden op de lange termijn verder uit te bouwen.
- Er is ruimte om de mogelijkheden zoals die in dit rapport zijn beschreven en berekend, aan te passen naar behoefte en vermogen op termijn. Ook de mogelijkheden die niet in de eindselectie zijn gekomen, kunnen later aangewend worden om activiteiten uit te breiden.
- Voor iedere mogelijkheid geldt dat uitgebreid onderzoek naar de exacte invulling en consequenties wordt aanbevolen. Daarvoor is een langere termijn nodig dan de termijn waarin dit onderzoek heeft plaatsgevonden.

Bronvermelding

Illustraties

Figuur 2.1 De benadering van het onderzoek. Pag. 11.
Auteur: Saskia Houben

Figuur 3.1: Oude boskern in het Bergherbos. Pag. 15.
Auteur: Vincent de Boer

Figuur 3.2: Gewas op de akkers van het Bergherbos: graan. Pag. 19.
Auteur: Natuurmonumenten

Figuur 4.1: Uitzicht vanaf het Bergherbos. Pag. 25.
Auteur: Natuurmonumenten

Figuur 5.1: Inzaaien van akkers in het Bergherbos. Pag. 30.
Auteur: Saskia Houben

Figuur 5.2: Uitzicht op het Bergherbos vanuit de molen in Zeddam. Pag. 31.
Auteur: Saskia Houben

Figuur 5.3 Akkers van het Bergherbos in de huidige situatie: eigen regio. Pag. 34.
Auteur: Natuurmonumenten

Figuur 5.4: Bosbeeld van het beheertype droog bos met productie. Pag. 36.
Auteur: Vincent de Boer

Figuur 5.5: Landschappelijke uitstraling van een hopveld: hopplanten in rijen Pag. 38.
Auteur: Saskia Houben

Figuur 5.6: Entree van uitspanning 't Peeske. Pag. 39.
Auteur: Saskia Houben

Tabellen

Tabel 3.1: Lijst van mogelijkheden. Pag.18.

Tabel 4.1: Mogelijkheden met de mate waarin zij aansluiten op de factoren (scores) Pag. 22

Tabel 4.2: Mogelijkheden met de mate waarin zij aansluiten op de factoren (scores). Pag. 23

Tabel 4.3: De mogelijkheden uit de eerste selectie getoetst op de financiële factor, in volgorde van hoge naar lage score. Pag. 26

Tabel 4.4: Afzonderlijke en totale financiën van de combinatiemogelijkheden. Pag. 28

Tabel 4.2: Alle mogelijkheden uit de eerste selectie met berekende saldo's en scores. Pag. 23

Tabel 5.1: Kosten en opbrengsten voor Natuurmonumenten. Pag. 40 & Pag. 45

Tabel 5.2: Kosten en opbrengsten voor de erfpachters. Pag. 43.

Bibliografie

- ⁱ Keimpe Wieringa (16-2-2012). *Planbureau voor de leefomgeving, Aanvullende analyse natuurakkoord*. Geraadpleegd 20 mei 2012.
- ⁱⁱ N.b. (2012). *PBL, Natuurverkenning 2010-2040*. Geraadpleegd 10 april 2012.
- ⁱⁱⁱ E. Van der Maarel en P.L. Dauvellier (1978) *Naar een Globaal Ecologisch Model voor de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland*. Geraadpleegd 20 maart 2012.
- ^{iv} *Millennium Ecosystem Assessment (MEA)*, 2005, Ecosystems and Human Well-Being: Synthesis, Island Press, Washington. 155pp.
- ^v *Naar een Globaal Ecologisch Model voor de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland*, 1978, E. Van der Maarel en P.L. Dauvellier
- ^{vi} *Millennium Ecosystem Assessment (MEA)*, 2005, Ecosystems and Human Well-Being: Synthesis, Island Press, Washington. 155pp
- ^{vii} Ervaring van beheerder van Natuurbegraafplaats het Bergerbos te St. Odiliënberg
- ^{viii} Dhr. Gooiker, eigenaar eko-landbouwbedrijf Gooiker, Wilp, geraadpleegd 24 mei 2012.
- ^{ix} Gulpener: MVO Lokale leveranciers <http://www.gulpener.nl/mvo/lokale+leveranciers>
- ^x Grondbezit: http://www.grondbezit.nl/tl_files/fpg_pdfs/110915_erfpacht.pdf
- ^{xi} Burgerlijk Wetboek 5, Titel 7. Erfpacht, artikel 87. Geraadpleegd mei 2012.
- ^{xii} N.b.(2007,2008) *Hogeschool Van Hall Larenstein: Reader bosontwikkeling beheerplan*. Geraadpleegd 1 juni 2012.
- ^{xiii} H. Schoonderwoerd, F. Dolstra. (2009). *Silve: Over de schaal van bosbeheer en het niveau van planning*. Geraadpleegd 1 juni 2012.
- ^{xiv} N.b. (z.d.) *VVV: Montferland*. Geraadpleegd 25 mei 2012.

Internetbronnen

De bronnen afkomstig van het internet zijn opgenomen in het aparte bijlagenrapport: *Bijlagen: Gouden kansen van het Bergherbos*

Bijlagen

De bijlagen horende bij dit rapport, zijn te vinden in het aparte bijlagenrapport: *Bijlagen: Gouden kansen van het Bergherbos*